

<https://doi.org/10.30563/turklad.1481162>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 10.05.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 14.11.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2024

Atıf / Citation

Yıldırım, N. ve Boz, M. (2024). Söz Dizimi Bağlamında Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Romanında Cümlelerin Ögeleri ve Cümle Türleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*, 8. Cilt, 2. Sayı, 241-270.

SÖZ DİZİMİ BAĞLAMINDA REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN YEŞİL GECE ROMANINDA CÜMLENİN ÖGELERİ VE CÜMLE TÜRLERİ¹

Elements and types of sentences in the context of syntax in reşat nuri güntekin's novel yeşil gece

NİLÜFER YILDIRIM²
MUSTAFA BOZ³

Öz

Dil ve kültür, millî kimliğin oluşmasını ve devam etmesini sağlayan iki önemli unsurdur. Kültürü gelecek nesillere aktaran dildir. Bir dili oluşturan unsurlar o dile ait ses sistemi, yapı özellikleri, söz dizimi ve söz varlığıdır. Söz dizimi özellikle o dili kullanarak sanat yapan şair ve yazarların üslubunu, dili kullanım biçimini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda dili işleyen sanatçılar hem dili edebî anlamda nasıl kullandıklarını gözler önüne sererler hem de meydana getirdikleri edebî eserler aracılığıyla dil özelliklerini sonraki nesillere aktarırlar. Bu bakımdan söz dizimi çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Reşat Nuri Güntekin de dili kullanım şekli, eserlerindeki üslubu ve söz dizimi özellikleriyle Türkçeye katkı sağlamış önemli yazarlarımızdan biridir.

Makalede Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" adlı romanının belli bölümleri cümlelerin ögeleri ve cümle türleri bakımından incelenmiştir. İncelenen cümleler, ögelerine ve türlerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın amacı Reşat Nuri Güntekin'in cümleleri kullanım biçimini belirlemektir. Bu noktadan hareketle romanda kullanılan cümlelerin ögeleri ve cümle türleri sanatçının üslubunu yansıtacak, Türkçeyi kullanma gücünü belirlemeye yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cümlelerin Ögeleri, Cümle Türleri, Söz Dizimi, Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece

¹ Bu makale, Doç. Dr. Nilüfer YILDIRIM danışmanlığında hazırlanan "Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Adlı Romanında Söz Dizimi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
El-mek: nyildirim@firat.edu.tr

³ ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7483-1331>

³ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

El-mek: m.boz_1973@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1076-7446>

Abstract

Language and culture are two important elements that ensure the formation and continuation of national identity. It is the language that transmits culture to future generations. The elements that make up a language are its sound system, structural features, syntax and vocabulary. Syntax is especially important in terms of showing the style and use of language by poets and writers who create art using that language. In this context, artists who work with language both reveal how they use the language in a literary sense and pass on the characteristics of the language to future generations through the literary works they create. In this respect, syntax studies are of great importance. Reşat Nuri Güntekin is one of our important writers who has contributed to Turkish with his use of language, style and syntax features in his works.

In this article, certain sections of Reşat Nuri Güntekin's novel "Yeşil Gece" were examined in terms of sentence elements and sentence types. The sentences examined were classified according to their elements and types. The aim of the study is to determine Reşat Nuri Güntekin's use of sentences. From this point on, the sentence elements and sentence types used in the novel will reflect the artist's style and help determine his power of using Turkish.

Keywords: The Elements of The Sentence, Sentence Types, Syntax, Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece

1. Giriş

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli bildirişim aracı dilidir. Kullanıldığı yere, kullanım amacına, iletişimin gerçekleştiği kişilerin özelliklerine göre şekillenen, değişen ve zenginleşen dil, sosyal hayatın olduğu gibi edebiyatın da vazgeçilmezidir. Edebî dil; sözcüklere yüklenen anlamlar, sözcüklerin cümledeki dizilişi, sanatçının sanata ve edebiyata bakış açısı gibi özelliklerinden dolayı günlük dilden ayrılır. Edebî dilin üreticisi sanatçılardır. Onlar dilin olanaklarını ve ifade gücünü, kendi hayal ve kurgu yetenekleriyle birleştirerek eserlerini meydana getirirler. Yazar ve şairler, dili kullanarak oluşturdukları metinler ile okura ulaşırlar. "Malzeme olarak diili kullanan edebiyat, dile en yakın duran alandır." (Karaağaç, 2012: 76). "Metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin art arda geldiği anlamlı yapı olarak tanımlanabilir." (Günay, 2007: 44). Sanatçı, okuyucuda bırakmak istediği etkileri ortaya koyabilmek için dili istediği gibi kullanır. Dilin bir özelliği, bir biçemi, bir farklılığı ortaya koyma yetisi vardır (Kıran ve Kıran, 2010: 103). Bundan dolayı yazar, seçtiği sözcükleri dilediği anlama gelecek şekilde kullanma ve söz dizimini istediği etkiyi yaratacak biçimde oluşturma özgürlüğüne sahiptir. Sanatçının hâkimiyet alanı olan metin, aynı zamanda onun dili kullanmadaki ustalığını gösteren cümleler bütünüdür. Yazar metnini oluştururken dili istediği şekilde özgürce kullanabilme imkânına sahiptir. Bu özgürlük yazarın üslubuna yansır ve dile yaptığı katkıyı gösterir.

Metin, insan dilinin en üst seviyedeki birimidir ve en gelişmiş iletişim aracıdır. Yazar tarafından oluşturulan, biçimlendirilen, geliştirilen dilsel bir düzenleme ve bütünlük olan metin, sözlü ve yazılı iletişimsel dizgedir. Ortak hafızanın ortaya çıkması ve işlemesi açısından önem taşıyan metinler; tarihî, kültürel ve sosyal değişim süreci zarfında düşünce ve duyguların düzenlendiği dile dayalı biçimlendirmelerdir. Tarihî, kültürel ve sosyal gelişmelerin, farklılaşmaların anlaşılmasında metinlerin rolü büyüktür. (Yılmaz, 2021: 1-2). Metin kavramına ait olan bu yaklaşım metnin önemini çok etkili şekilde ifade etmektedir. Bir metnin sözdizimi ile anlamı, dil dizgesinin meydana gelmesinde büyük önem taşımaktadır. Aralarında sözdizimi ve anlam bakımından bağ bulunmayan bir dizge, dil dışı yapıdır (Boz, 2013: 8).

Metin incelemelerinde iki unsur göz önünde bulundurulur. Bu unsurların ilki metnin içerik yönünden taşıdığı özelliklerin incelenmesi, ikincisi ise içeriğin nasıl ele alınıp işlendiğidir (Ulaş, 2003: 79). İkinci unsur bir metnin söz dizimi özelliklerinin belirlenmesi hususunu içerir.

Söz dizimi özelliklerinin incelenmesi hem dilin çözümlenmesine hem de sanatçının dile olan hâkimiyetinin ve dili kullanma becerisinin belirlenmesine yardımcı olur.

Sözcükler biçimbilimsel unsur olmakla birlikte aynı zamanda dizimbilimsel ögeler olarak kabul edilirler. Çünkü genellikle art arda kullanılarak cümle kurmaya yardımcı olurlar (Uzun, 2006: 57). Söz dizimi, bir dildeki sözcüklerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmesinin kurallarını, cümle içindeki işlevlerini, sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceler. Sözcüklerin dizilişi, cümlelerin yapısını irdelemek de söz diziminin araştırma alanına girer. Cümle bilgisi adı da verilen söz dizimi dilin cümle yapısını ele alır (Özkan ve Sevinçli, 2008: 91). Bir dilin sözdizimi, sözcüklerin düzenlenmesini sağlayan, her sözcüğe belli bir görev yükleyen ve bu sözcükler arasındaki ilişkileri gösteren kuralların tamamıdır. Tümcedeki sözcüklerin düzeni ise sözdiziminin en önemli ve dikkat çeken özelliğini oluşturur. (Kıran ve Kıran, 2010: 243). Dil birimleri olarak kabul edilen ek, sözcük, cümle ögelerinin doğal bir dilde doğru kabul edilen öbeklerin ya da cümleler içindeki dizilişlerine ait kuralların incelenmesini içeren söz dizimi, dil bilgisinin önemli bir alanını kapsar (Demir ve Yılmaz, 2005: 201). Dillerin çözümlenmesi, tamamen olmasa da büyük oranda sözdizimi sorunlarının açığa çıkarılmasına bağlıdır. Bundan dolayı günümüzde sözdizimi çalışmaları güncelliğini korumaktadır (Atabay, Özel ve Çam, 2003: 13). Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece romanındaki söz dizimi unsurlarından cümlelerin ögelerinin ve cümle türlerinin incelenmesinin ana nedenini bu düşünce oluşturmaktadır.

Yeşil Gece romanında geçen cümlelerin, ögelerine ve türlerine göre kullanımı örnekler ışığında şöyle açıklanabilir:

2.Cümlelerin Ögeleri

Bir duygu ya da düşünceyi veya bir durum ya da olayı yargı bildirerek anlatan sözcük ya da sözcük grubuna cümle denir. Duygular, düşünceler, durumlar ya da olaylar cümleler yardımı ile aktarılır. “Bir fikri, bir duyguyu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime grubu.” (Korkmaz, 2017: 100) olarak tanımlanan cümle, hüküm bildiren çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille birlikte kullanılan sözcükler dizisidir (Gülensoy, 2000: 428). “Bir metnin ya da söylemin oluşmasında en önemli rolü oynayan tümcedir. Tümce, söylemin temel ögesidir.” (Kıran ve Kıran, 2010: 50). Bir düşünceyi, hareketi, duyguyu, olayı tam olarak bir yargı şeklinde ifade etmek için bir araya getirilmiş sözcük grubu (Ergin, 1990: 405) olan cümle, kendi içinde tutarlılığı olan, herhangi bir durumu, oluşu, işi, hareketi bildiren yargılı ve bir hükme bağlanmış kelime veya kelime dizisidir (Sarıca, 2015: 13). Bir durum, oluş veya harekete karşılık gelen dizge olarak bilinen ve en büyük öbek yapı olarak kabul edilen cümle, söz diziminin birinci yapı taşıdır (Hirik, 2021: 15). Cümleler sözcüklerin ya da sözcük gruplarının öge adı verilen ve çeşitli görevler üstlenen belli unsurlarını içermektedir.

Cümlelerin ögeleri cümledeki duygunun, düşüncenin, hükmün tam olarak anlatılmasını sağlar ve cümle bilgisinde öge terimiyle adlandırılır (Korkmaz, 2017: 101). “Hükmü daha geniş, daha etraflı, çeşitli şartları ile daha tam olarak ifade etmek için cümle birden fazla cümle unsurundan kurulur. Cümle unsurları fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf'tır.” (Ergin, 1985: 398). Çekimli bir fiilden ya da ek almış bir isimden oluşan cümle, onu destekleyen sözcüklerden meydana gelmektedir. Yüklem ve yüklemi destekleyen sözcükler veya sözcük grupları cümlelerin ögeleridir (Demir, 2019: 47). Yargı bildiren bir sözcük ya da sözcük grubundan oluşabilen cümlelerin kuruluşunda yüklem ile yüklem anlamını türlü bakımlardan tamamlayan unsurlar öge olarak adlandırılır.

Cümleyi meydana getiren ögeler tek sözcük olabileceği gibi sözcük grupları şeklinde de bulunabilir. Cümlelerin ögeleri temel ögeler ve yardımcı ögeler olarak iki kısma ayrılır. Yüklem ve özne cümlelerde ana öge olarak kullanılırken nesne, ve tümleç ise yardımcı ögeler olarak görev yapar. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere cümle, ana ve yardımcı unsurlardan meydana gelen, bir veya birden fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu ve bir anlamı dile getirmek

üzere kurulmuş dildeki yapı taşlarından biridir. Cümlede ifade edilen duygu, düşünce ve eylemin anlaşılmasına katkı sağlayan ana ve yardımcı unsurlar öge olarak adlandırılmaktadır.

“Cümlenin ögelerinin belirlenmesi anlambilimsel düzlemde hangi ögenin nasıl anlam inşa ettiğini biçimbilimsel bir düzlemde ortaya koymayı sağlamaktadır.” (Turan, 2024: 57). Dolayısıyla bir eserdeki cümle ögelerinin belirlenmesi yazarın üslubunu ortaya çıkaran bir araç olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önemli sanatçılarından biri olan Reşat Nuri Güntekin’in Yeşil Gece romanında yer alan cümleler temel ve yardımcı ögelerine göre örnekleriyle birlikte şöyle açıklanabilir:

2.1. Temel Ögeler

2.1.1. Yüklem

Bir cümlede yargıyı üzerinde taşıyan unsur yüklem olarak adlandırılır. Cümledeki oluş, kılış ve durum, ana unsur olan yüklem tarafından karşılanır. Diğer ögeler de yüklem anlamını tamamlayıcı unsurlar olarak cümlede yer alır. Yüklem fiil soylu sözcüklerden oluşabileceği gibi isim soylu sözcüklerden de oluşabilir. “Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge.” (Karahana, 2009: 14) olarak tanımlanan yüklem, cümlenin temel unsuru ve direğidir (Ergin, 1985: 398).

Reşat Nuri Güntekin’in Yeşil Gece adlı eserinde kullanılan yüklemle ilgili bazı özellikler örnekleriyle birlikte şöyle sıralanabilir:

a. Yüklem bir ek getirilerek veya eksiz olarak kullanılan çekimli bir fiil olabileceği gibi isim soylu bir sözcük veya sözcük grubu da olabilir.

“Bedri artık mektepten *ayrılıyor*.” (116/1)

“Maarif müdürü, bıyıklarını çekiştirerek *düşünüyor*, odanın içinde boydan boya *dolaşıyordu*.” (168/24)

“Bu esnada arkadaki polisler de kalabalığı yarararak vak’a yerine *gelmişlerdi*.” (174/15)

“Muallim Nihat Efendi’yi ailesinden, akrabasından kimse arayıp sormaya *cesaret edemiyordu*.” (175/7)

“Bu, *altında yüze yakın mühür ve imza bulunan bir mazbataydı*.” (123/14)

Yukarıda verilen örneklere bakıldığında birinci örnekteki yüklemnin 1. tekil kişili, şimdiki zaman ile çekimlenen ve gelecek zamanı ifade eden anlam kaymasına uğramış bir fiil olduğu görülmektedir. İkinci cümlenin yüklemnin şimdiki zamanın hikâyesi ile çekimlenmiş bir fiil olduğu, üçüncü cümlenin yüklemnin 3. çoğul kişili, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi ile çekimlenmiş bir fiil olduğu göze çarpmaktadır. Dördüncü cümlenin yüklemi gelecek zamanın hikâyesi ile çekimlenmiş birleşik zamanlı bir fiildir, beşinci cümlenin yüklemi i-fiilinin görülen geçmiş zaman kipini almıştır ve yargı, bir sözcük grubu olan sıfat tamlaması şeklindedir.

b. Türkçenin söz dizimi kuralına göre yüklem sonda bulunur. Ancak vurgu, anlam ve ahenk oluşturma gibi durumlarda yüklemnin yeri değişebilir. Yüklemnin sonda bulunmadığı bu tür cümlelere ögelerin dizilişine göre devrik ya da kural dışı cümle denir. Aşağıda verilen cümlelerde yüklem cümlenin sonunda değil başında veya ortasında bulunmaktadır:

“*Kalmış mı* öyle yer şimdi?” (13/16)

“*Bak* yediği naneye çapkının?” (13/21)

“*Gelelim* bu son meseledeki hareketime...” (125/26)

“Onu hiç *düşünmeyiniz* hemşire hanım.” (129/1)

“Akli başında kimseler tabiatıyla *kulak asmadı* bu mantıksız sözlere...” (214/3)

c. Bir cümlede yüklem dışındaki ögelerin sayısı birden fazla olabilir ancak yüklem tektir. Yüklem birden fazla olması cümle sayısının da birden fazla olduğunu gösterir.

“Vaktin geç olmasına rağmen hemen mektebe dönmekten *sarf-ı nazar etti*.” (129/26)
(yüklem sayısı: tek, cümle sayısı: tek)

“Dolmacı'nın çocukları Emir Dede karşısında türlü münasebetsizlik *yapıyor*, oradan çıkan talebelere *sataşılıyor*, pek küçüklerini sokak aralarında sıkıştırarak *dövüyordu*.” (131/2)
(yüklem sayısı: üç, cümle sayısı: üç)

“Şahin Efendi, ara sıra caddeye *çıkıp bakınıyor*, fakat etrafta fırtınanın kaldırdığı toz kasırgalarından başka bir şey *göremiyor*, rüzgâr uğultularına ve ışıklarına karışan köpek havlamalarından başka ses *işitmiyordu*.” (154/14) (yüklem sayısı: üç, cümle sayısı: üç)

ç. Yükleme geçişsiz çatılı fiil olan cümleler ile isim olan cümleler nesne almazlar. Bu durum yüklem yapısının cümlelerin diğer ögelerini de etkilediğini göstermektedir.

“Buna nasıl *tahammül edilir?*” (130/20)

“Büyükler arasındaki ihtilâf çocuklara da *sirayet etmişti*.” (131/1)

“Onlardan birinin böyle en açık bir hakikat karşısında mızıkçılık çıkarmasına bir türlü *inanmayacaktı*.” (137/3)

d. Bazı cümlelerde yüklem sözcük ya da sözcük grubu şeklinde yer almayabilir. Bu tür eksilteli cümlelerde anlam önceki veya sonraki cümlelerin bildirdiği anlama uygun olarak anlaşılır. Aşağıda verilen cümlelerde yüklem bulunmamaktadır, yay ayrıç içinde yazılan sözcükler ise anlama göre belirlenmiş yüklemlerdir.

“Hadi kuzum. Hadi kardeşim.” (*gidelim*). (135/28)

“Fakat doktoru görelim diyen sen değil miydin? Zayıf bir ümit ile...(*görelim diyen sen değil miydin?*) Maamafih, sen benim de ne eşek taraflarım olduğunu bilmez değilsin Doğan Bey.” (136/27)

“Sizin sık sık mektebe gelmeniz belki (*dikkati celp eder*)... belki değil, mutlaka dikkati celp eder...” (149/12)

“Gerçi genç kadın sandalyesinden kalktı, fakat gitmek için değil, Şahin Efendi'nin yanına gelmek, ta yakından onun yüzüne bakmak için (*kalktı*).” (149/22)

“Kimsiniz? Ne istiyorsunuz? Kadın inleyerek, Allah rızası için bir parça su (*istiyorum*), dedi.” (151/20)

“Hemşire hanım... Birbirimize yardım etmek boynumuza borçtur, ancak burası mekteptir. Senin buraya misafir olman caiz değil... Başka yer bilmem ki (*misafir olayım*)...” (152/12)

e. Arka arkaya sıralanmış bazı cümlelerde yüklem veya yüklem bir bölümü ortak olabilir.

“Emir Dede başmualliminin ne mezarlıklar ve yollarla bir alâkası vardı, ne de belediyeyi müdafaa etmek gibi bir maksadı (*vardı*)...” (142/18)

“Hasılı herkes, onu severdi; hocalar züht ve takvası, dervişler kalenderliği ve kasideleri, keyif ve ehli neşesi, kibarlar tevazu, fakirler nezaket ve şefkati için (*severdi*)...” (134/19)

“Acaba bir felaket (*mi var?*), bir hastalık mı var?” (135/18)

“Hâkim, nasıl hiçbir tesire kapılmadan hükmünü vermek (*“le mükellefse*), şerait ve adalet muktezasını icra ve ifa etmekle mükellefse, ben de bittabi öyle yapmaya mecburum.” (136/14)

“Şahin Efendi, Bedri meselesi hakkında uzun boylu izahat vermek (*istiyordu*), doktorda çocuğa karşı bir alâka ve merhamet uyandırmak istiyordu.” (136/18)

f. İsim ya da fiil türünden bazı sözcük grupları cümlede yüklem görevinde kullanılabilir.

“Yalnız, şunu bilmelisiniz ki, efkârı umumiye *bir dinamit fıçısı gibidir.*” (126/6) (yüklem: edat grubu)

“O kadar ki “Emir Dede” başmuallimi odadan çıktığı zaman müdür de hamamdan çıkmış gibi *bitkin ve sersemdi.*” (127/31) (yüklem: bağlama grubu)

“Şahin Efendi’yi en ziyade memnun eden şeylerden biri de *kendi çocuklarının mekteplerine gösterdikleri sevgi ve bağlılıktı.*” (132/20) (yüklem: bağlama grubu)

“Bu doktor *fevkalâde cevherli bir çocuktur.*” (135/27) (yüklem: sıfat tamlaması)

“Mezarlığa bakmak, *belediyenin vazifesiydi.*” (142/11) (yüklem: belirtili isim tamlaması)

2.1.2. Özne

Cümlede fiilin veya yüklem bildirdiği işi yapan unsur özne olarak adlandırılır. Çekimsiz bir unsur olan özne, bir kelime veya kelime grubu şeklinde de görülebilir. Meçhul fiiller ile gereklilik kipi üçüncü tekil şahıs ile çekimlenmiş bazı cümlelerde özne bulunmaz.

Özne “Çekimli fiilin veya bazı fiillerin meydana gelmesini sağlayan, şahıstır.” (Gülensoy, 2000: 430). Cümlede bir var oluşu, bir yapma ve olmayı gerçekleştiren öge olan özne (Karaağaç, 2015: 120) türleri bakımından çeşitlilik arz eder.

Yüklem bildirdiği işi yapan öge olan özne, bazı cümlelerde gizli veya açık şekilde kendini gösterirken bazı meçhul fiilli cümlelerde kendini saklamaktadır. Birtakım fikir ayrılıkları olsa da genelde dil bilimciler özne çeşitlerini durağan özne, etken özne, edilgen özne ve bilinmez özne (Karaağaç, 2000: 120-121) şeklinde adlandırmışlardır. Bu ayrılıklar, muhtevadan çok adlandırma üzerinedir. “Öznenin gösterilmesi veya gizlenmesi özel bir amaca hizmet etmesine bağlıdır. Yazarların türlü üslup arayışları bu sıranın değişmesine neden olabilir.” (Sarica, 2015: 44). Yazar, tekrara düşmemek için de özneyi saklayabilir. Bu durum yazarın üslubunu ve gizli, durağan, örtülü, sözde özne kullanımını belirler.

Genel kanaate göre kabul gören özne türleri ve bu öznelerin Yeşil Gece romanındaki kullanımları şöyle sıralanabilir:

2.1.2.1. Durağan Özne

İsim cümlelerinde kullanılan özne durağan özne olarak adlandırılmaktadır. Bu özne, herhangi bir eylemi yapmayı ortaya koymaz, eylemsiz özne olarak kullanılır. Eserdeki şu cümlelerde durağan öznenin örnekleri bulunmaktadır:

“Gelgelelim daha *kendileri* gaflet uykuları içinde.” (9/13)

“Oğlum, evlâdım, nur-ı anım, *biz* sizin pederleriniz makamındayız.” (10/17)

“*Ahalinin yarından fazlası* sarıklıydı.” (55/28)

“Bereket versin ki ellerinde *fazla bir kuvvet* yoktur.” (58/28)

“Sıhhten parıl parıl yanan kırmızı yüzünde, *uçları kulaklarına degen kumral bıyıkları, çini mavi gözleri* vardı.” (62/14)

2.1.2.2. Etken Özne

Eylemin üzerindeki olmayı ya da yapmayı bildiren öznelere etken özne denir. Cümlede belirtilen işi, hareketi, eylemi gerçekleştiren özne etken öznedir. Romanda etken öznenin kullanıldığı cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

“Başmuallim, ondan baş alabildikçe etrafına bakıyor, yanındaki idadi müdürüne sualler soruyordu.” (57/30)

“Müdür, acaba hakikaten böyle mi düşünüyordun?” (61/7)

“Bahis pek uzayıp giderse Şahin Efendi, mahir bir manevra ile sözü değiştirir, zihninin ezeli sabit fikrine dönerdi.” (69/11)

2.1.2.3. Edilgen Özne

Dilbilgisel özne olarak da adlandırılan edilgen özne, yargıda belirtilen işten etkilenenin dil bilgisel olarak işi yapan gibi ifade edildiği durumlarda beliren öznedir. Böyle bir durumda gerçek özne cümlede bulunmaz veya bir kelime grubuyla belirtilir (Altun, 2022: 10). Cümlede belirtilen işin, hareketin, eylemin yapıcısının belli olmadığı özne türüdür. Edilgen özne için sözde özne terimi de kullanılmaktadır. Normalde nesne olan bu öge, kullanıldığı cümlede özne görevi yapmaktadır. Edilgen özne, fiilin aldığı edilgenlik ekinden anlaşılmaktadır. Bu tür cümlelerde işin gerçek yapıcısı yoktur, işten etkilenen unsur özne görevini yüklenmektedir.

“Saniyense uskumrunun içi bıçakla oyulmaz.” (7/12)

“Ancak, pek fazla sıkarsanız balığın karnı değişir.” (7/22)

2.1.2.4. Bilinmez Özne

Eylemin bildirdiği işte bir yapma ya da olmayı ortaya koyan şahıs veya varlığın bilinmediği özne çeşidi bilinmez özne olarak adlandırılır. Geçişsiz eylemlerin edilgenlik eki olan +İl/+In eklerini aldığı cümlelerde ortaya konan özne, bilinmez öznedir. Bu tür cümlelerde özne bulunmaz ama mantık olarak o işin bir yapanının olduğu bilinir.

“Bunlara liyakatları fevkinde vazife verilir.” (9/22)

“Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra mahallelere giriliyor...” (52/5)

“Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, bağırsaklara basmadan...” (62/32)

“Çocuktur ne yapalım... Başa çıkılmıyor.” (131/13)

Yukarıda özellikleri açıklanan özne çeşitleri, öznenin özellikleri ile ilgili bilgiler ve bu özellikleri yansıtan cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

a. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiil cümlelerinde ve oluş bildiren fiil cümlelerinde “olan”ı, diğer cümlelerde ise “yapan”ı karşılayan cümle ögesidir.

“Bu esnalarda bir gün Cabir Bey, Emir Dede mektebine geldi.” (132/13) (özne: yapan)

“Kâtibi mesulün bu tebriki Şahin Efendi için muvakkat bir sigorta hükmünde idi.” (132/17) (özne: olan)

“Zaten dilinden de İstanbullu olduğu anlaşılıyordu.” (146/13) (özne: olan)

“İdadi müdürü birdenbire kızardı.” (167/9) (özne: olan)

b. Özne, yükleme çokluk, iyelik ve aitlik ekleri hariç çekim eki almadan bağlanır.

“Derken efendim, bu gürültü üzerine öteki sınıflar da boşaldı.” (167/1)

“Arkadaşları onun bu fikrini çok tehlikeli buldular.” (175/25)

“Bunların birincisi plan meselesi oldu.” (76/10)

“Bu hücum karşısında bizimkiler de oraya toplanıverdiler.” (133/6)

c. Bazı cümlelerde özne sayısı birden fazla olabilir.

“Etrafını ova tarafından ince bir dere, öteki yanlarından sık serviler kuşatmıştı.” (51/25)

“Belediye reisinin sağında *mutasarrıf Aziz Bey*, solunda *şal yelekli ihtiyar bir müderris* oturuyordu.” (56/17)

“Yorgunluktan yerlere, duvar diplerine, kapı eşiklerine çömelen ahalinin arasında *sucular, şerbetçiler, yemişçiler* geziniyordu.” (84/6)

ç. Bazı cümlelerde özne açıklayıcısıyla birlikte verilmiştir.

“*Şahin Efendi'den kuvvet alan Nazmiye Hanım: -Bedrinin anası- “Ölürüm de çocuğumu vermem!”* diye ayak diretiyor, kıyametleri koparıyordu.” (133/15)

“Mesela Kerbelâ’da sürüklenip gidenlerin başında, *gözyaşından sırlıklam saçları, çıplak ayaklarına kadar inen siyah burgulu, uzun ve zayıf bir kadın -Fatma Ana-* belirir...” (20/24)

“Burada *bir başka kadın İsmail Peygamber'in anası Hacer*, onları beklemektedir...” (20/30)

d. Bazı cümlelerde özne açık şekilde yer almaz. Şahıs zamirinden oluşan bu özne, yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılır.

“(O)Bu adamların ağızından bir hak ve hakikat sözü işitebilmek için ne ateşler içinde çırpınıp uğraşmıştı.” (31/9)

“(O) Burası artık mektep olmadığı için içeriye giremedi.” (44/8)

“(Ben) Bunu ilk tecrübelerimle anlıyorum.” (70/24)

e. Yüklemi edilgen geçişsiz fiilden oluşan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin sadece üçüncü hâlleri kullanılır. Gereklik kipinin üçüncü tekil kişili bazı kullanımların da özne bulunmaz.

“Bu dakikada kim ele geçerse kalabalığın hesabını vermeye mecbur tutulurdu.” (174/18)

“Bütün şüphelilerin evlerini basmalı.” (172/2)

“Bu rapor üzerine hemen işe başlandı.” (90/28)

“Bir sepet yumurta içinde iki tanesinin cılk çıkmasını tabii görmeli...” (145/1)

f. Anlamca kaynaşmış veya deyimleşmiş birleşik fiil olan yüklemelerde özne, yüklem içerisindedir.

“Söyleye söyleye *dilimde tüy bitti.*” (8/29)

“Hileyi sonradan *çakacaklar*, ama *iş işten geçer.*” (78/32)

“Hükümete karşı *boynumuz kıldan ince...*” (81/10)

“O ölünce, *iki elimiz böğrümüzde kaldı.*” (117/5)

g. Cümledeki hitap unsurları özne gibi görünmelerine karşılık özne değil cümle dışı unsurdur.

“(Sen) *Şahin Efendi...* Bu ne şıklık... Güvey mi gidiyorsun yoksa? (16/19)

“(Siz) Elimi tutmayacak mısınız *Efendi Hazretleri?*” (39/21)

“(Sen) İki gün evvel *gözünle gördün Rasim.*” (68/8)

“(Siz) *Aman birader*, ne söylediğinizi biliyor musunuz?” (60/10)

h. İsim türünden kelime grupları cümlede özne olabilir.

“Sonra, *harp ordusundan muallim ordusuna girenler* de vardı.” (47/22) (özne: sıfat-fiil grubu)

“Aralarında *birbirlerinin namusuna, canına kast edercesine rekabetler* vardı.” (31/20) (özne: sıfat tamlaması)

“*Ders şerikleri* ise bu dalgınlığa, bu gevşekliğe büsbütün başka bir mana veriyorlardı.” (41/18) (özne: isim tamlaması)

“*Benim politikam* sade mektebimi korumak ve kendim gibi düşünüp çalışacak hür fikirli arkadaşlar ve muavinler tedarik etmekten ibaret kalacak.” (65/3) (özne: iyelik grubu)

“*Büyükler ve kibarlar* onu çok severlerdi.” (134/4) (özne: bağlama grubu)

“*Kâzım Efendi*, ona bir anda ümidini ve nikbinliğini iade etmişti.” (174/22) (özne: ünvan grubu)

i. Bazı sıralı cümlelerde özne ortak kullanılabilir.

“*Hoca* o gece aynı sualleri beş altı defa tekrar etti, konuştuğu şeyleri bir dakika sonra unutuyordu.” (57/28)

“Sonra *bu çocuklar* büyüyecek, babalarının, büyük kardeşlerinin yerlerini alacaklardı.” (43/25)

i. Cümle tahlili yapılırken yüklemle birlikte sorulan “ne” ve kim” soruları özneyi buldurur.

“*Maarif müdürü*, masanın üstünden bir kâğıt alarak hiddetle Şahin Efendi'nin ayakları dibine attı.” (123/12) (atan kim?)

“Bazen *en ehemmiyetsiz bir kıvılcım* en müthiş bir infilâka sebep olabilir.” (126/7) (sebep olan ne?)

“*Bu hareket*, Şahin Efendi'yi dehşet içinde bıraktı.” (147/15) (dehşet içinde bırakan ne?)

j. Özne ile yüklem arasında tekillik veya çoğulluk açısından bir uyum olmalıdır. Özne-yüklem uyumunun kuralları ve bu kurallara uygun cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

Dil bilgisi kuralları ve özne-yüklem uyumu gereği cümlede tekil özne ile tekil yüklem, çoğul özne ile çoğul yüklem kullanılır. Öznesi çoğul insan türünden olan cümlelerde yüklem tekil veya çoğul kullanılabilir.

“*Amele* daha ayılmamıştı.” (86/4)

“Balkan mezaliminin intikamını *bu çocuklar* mı alacak?” (132/4)

“*Miskinlik, uyuz gibi hastalıklara tutulanlar* bu kerevetin üstüne bir kere yattıkları gibi, Allah'ın izniyle bir hafta içinde tertemiz olurdu.” (161/10)

Öznesi belirsizlik zamiri olan cümlelerde yüklem tekil kullanılır.

“*Kimse* artık ona ilişemeyecek.” (88/2)

“*Bunların hiçbiri* İslâm ve Türk mimarisine muvafık değildi.” (76/16)

“Mademki bunun böyle olmasına *herkes* ittifak ediyordu, şu hâlde bu, mutlaka böyleydi.” (83/14)

İkiz organ adlarının özne olduğu cümlelerde yüklem tekil kullanılır.

“*Müfit Bey'in dudakları* kuruyor, *dizleri* kesiliyordu.” (83/2)

“*Heybetli mutasarrıfın elleri, ayakları* karıncalanıyor.” (84/20)

“*Sesi titriyor, gözleri* yaşıyordu.” (37/23)

Cansız varlık, bitki ve hayvan adlarından oluşan çoğul öznelerin olduğu cümlelerde, kişileştirme yapılmamışsa, yüklem tekil kullanılır.

“İlk senelerde *küçük taş hücrelerini en büyük İstanbul camilerinin avizelerinden daha fazla şaşaa ile aydınlatan ışıklar* sönmüştü.” (41/3)

“Şunun şurasında kafama uygun üç, beş arkadaş bulur da dilediğim, düşündüğüm gibi bir nesil yetiştirirsem *işler* kendiliğinden düzelir.” (64/24)

“*Duvarlar, merdivenler* destekle duruyordu.” (71/13)

Soyut sözcüklerin çoğul özne olduğu cümlelerde yüklem tekil kullanılır.

“Fikirlerimde *garip bir kargaşalık*, içimde *müphem korkular, heyecanlar* vardı.” (64/12)

“*İçindeki sevinç* ona hakikaten yorgunluğunu duyurmuyordu.” (79/23)

Asıl sayı sıfatı ile kurulan tamlamalar özne ise yüklem tekil kullanılır. Eserde asıl sayı sıfatı ile kurulan tamlamaların özne olduğu bazı örneklerde yüklem çoğul kullanımına da rastlanmaktadır.

“*İki arkadaş*, geceleri uyumadan evvel sırtüstü bu karyolalara uzanırlar, saatlerce kitap okurlar, ertesi günkü derslerini hazırlarlardı.” (68/27)

Topluluk adlarının özne olduğu durumda yüklem tekil kullanılır.

“*Belediye Meclisi* bir hafta sonra Necip’in projesini kabul ediyordu.” (80/1)

“Cenaze kapıdan çıkarılmış, *cemaat* küçük hafızı iyi bildiğini söylemiş, ona hakkını helal etmişti.” (111/21)

“*Halk* zaten maarif mekteplerine şüpheli bir gözle bakıyor.” (124/8)

2. 2. Yardımcı Ögeler

2.2.1. Nesne

Fiilin bildirdiği işten etkilenen unsur nesne olarak adlandırılır. Cümle içerisinde “Öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklem etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime.” (Korkmaz, 2017: 185) nesnedir.

Yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde nesne yer alırken geçişsiz fiil olan cümleler ise nesne barındırmazlar. Nesne ekli ya da eksiz olma durumuna göre çeşitlere ayrılır. Nesnenin ekli ya da eksiz olma durumunu belirleyen ek, +I/+U belirtme durumu ekidir. Bu eki alan nesnelere belirtilen nesne, almayanlar ise belirtisiz nesne olarak adlandırılır.

Nesnenin özellikleri ve bu özellikleri yansıtan örnek cümleler ile ilgili şu bilgilere ulaşılabilir:

a. Nesne, eyleme belirtme hâli ekiyle veya eksiz bir şekilde bağlanan cümle ögesidir.

“*Balığ* şöyle elinize alırsınız.” (7/20)

“Hemen bir yolunu bulup *sizi* terfian İstanbul’a aldırırım.” (10/22)

“Beş, on para sahibi olur, *kılığını, kıyafetini* düzeltirsin.” (10/25)

“Şahin Efendi *cebinde kalmış simit kırıntılarını* parmaklarıyla ufalayarak yere döküyordu.” (18/22)

b. Cümle içerisinde aynı türden nesne çeşidi birden fazla olabilir.

“*Yeni kolalı gömleğini, Mahmutpaşa’dan aldığı siyah şayaktan elbisesini* giydi.” (14/23)

“Bu karanlık akıbet karşısında bu insanların *gülmeyi, eğlenmeyi, başka şeyler düşünmeyi* nasıl canları istiyordu?” (36/5)

“Artık *kasabanın güneşini* eskisi gibi pek parlak, *topraklarını* eskisi kadar taze görmüyordu.” (42/28)

“Gönderir Balkanlar’a hesapsız, *top, tüfek, süngü...*” (63/14)

c. İsim cümlelerinde nesne bulunmaz.

“Halbuki esasta onlar, temiz yolun yolcusu idiler.” (104/23)

“Bu, belki rasgele bir genç kadındı.” (145/19)

“Kundakçı, Sarıova İdadisi Fransızca ve hesap muallimi Mehmet Nihat Efendi’ydi.” (164/3)

“Bu da ayrı bir meseleydi.” (215/11)

ç. Sıralı ya da bağlı veya bazı birleşik cümlelerde nesne ortak kullanılabilir.

“*Onu* adam edemem, fakat iyi idare edersem maksadıma hizmet edebilecek bir hale getirebilirim.” (70/25)

“Birader, ben de *bunları* seziyordum, ama senin gibi derleyip toparlayamıyordum, açık açık söyleyemiyordum, diyordu.” (93/14)

d. İsim türündeki kelime grupları cümlede nesne görevi üstlenebilir.

“Nezaret-i Celile bunlardan biraz oldu ve *kur’a usulünü* ihdas etti.” (9/28) (nesne: isim tamlaması)

“Basri Bey, hayretinden *elindeki cetveli* yere attı.” (11/30) (nesne: sıfat tamlaması)

“Müderresin tehdidi, *Şahin Efendi’yi* korkutmamıştı.” (35/16) (nesne: ünvan grubu)

e. Bazı cümlelerde nesnenin kendisi de bir cümle olabilir.

“*Hâlâ şu düruğ-ı maslahatımıza kendimizi alıştırmadık*, dedi.” (11/4)

“Onu Anadolu’dan getiren akrabası da odaya sokarken, “*Sağ ayağınla gir oğul, nûr-ı hidayete burada kavuşacaksın*,” demişti.” (18/26)

“*Hayatta benim için artık korkulacak bir şey kalmadı*, dedi.” (51/18)

Nesneler aldıkları ek bakımından belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki grupta incelenir:

2.2.1.1. Belirtili Nesne

Belirtme hâli eki taşıyan nesnelere belirtili nesne adı verilir. Bu nesne türü belirtme eki almış bir şekilde, yapma durumuyla bildirilen işten etkilenen unsurdur. Belirtili nesneyi tespit edebilmek için özne ile birlikte yükleme sorulan “*neyi, kimi, nereyi*” sorularına cevap aranır. Alınan cevap belirtili nesneyi verir.

Belirtili nesnenin özellikleri ile bu özellikleri taşıyan cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

a. Belirtili nesne, belirli yani bilinen bir varlığı karşılayan cümle ögesidir.

“*Hasan Cemal’i* tayin etmişlerdi.” (14/6)

“Hepsinin taraftarları *kendi mâbutlarının hakiki mabut, diğerlerinin hurafe ve yalan olduğunu* iddia etmişlerdi.” (33/30)

“*Sen, benim öteki lâkırdımı* da yabana atma.” (39/26)

“Onun artık eskisi gibi çalışmadığını gören müderrisler *bu değişiminin sebebini* anlayamamışlardı.” (41/14)

b. Belirtme hâli eki, nesneye bir bağımsızlık kazandırdığı için bu nesne türünün cümle içerisindeki yeri değişkenlik gösterebilir.

“İnsan kılığında bunca yıldır *bu makamı* işgal ediyorum.” (11/31)

“*Bu yüzlerini hakkıyla ağartacak talebeyi* elden kaçırmak istemiyorlardı.” (44/23)

“Nitekim *Sarıova'nın daha içerideki kibar mahallelerini* de daha görmeden biliyordu.” (52/21)

2.2.1.2. Belirtisiz Nesne

Eksiz bir şekilde, yapma durumuyla bildirilen işten etkilenen unsurdur. Belirtisiz nesneyi tespit edebilmek için özne ile birlikte yükleme “*ne*” sorusu yöneltilir. Alınan cevap belirtisiz nesneyi buldurur.

Belirtisiz nesnenin özellikleri ile bu özellikleri taşıyan cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

a. Belirtme hâli eki taşımayan nesnelere, belirtisiz nesnedir ve bu nesne genel bir türü veya varlığı karşılar.

“Kulları, *darümualliminin bu sene mezunlarındanım*, dedi.” (8/21)

“Zavallı adam, son nefesinde *bir ekmek kadayfı* istedi, alıp yediremedim.” (29/25)

“Birkaç gün evvel Hacı Selim Paşa isminde bir yerli zengin *belediye reisi* seçilmişti.” (53/13)

b. Belirtisiz nesne cümlede yükleme yakın bir konumda yer alır. Bu nesne türü ile yüklem arasında mutlak bir ilişki söz konusudur. Genellikle belirtisiz nesne ile yüklem arasına “*de, dahi, bile*” edatları ile “*mi*” soru eki dışında bir öge yer almaz.

“Belediye, geceleri *sokak feneri* yaktırmazmış.” (13/13)

“Hatta şimdiden de ramazan aylarında cerre çıkar, anasına *beş, on para* gönderebilirdi.” (15/27)

“O kadar renksiz bir yüz ki, gözleri zaman zaman parlak bir ateşle yanıp sönmese insan, onu *ölüm halinde bir hasta* sanırdı.” (54/8)

2.2.2. Tümleç

Türkçe Sözlük'te “Cümlenin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öge; meful, mütemmim.” (Türkçe Sözlük, 2023: 3353) şeklinde tanımlanan tümleç cümlenin yardımcı ögelerindedir. Bir cümlenin anlamını zaman, miktar, durum, yer, araç, sebep, amaç vb. bakımlardan tamamlayan tümleç, cümleye yansıttığı anlama göre iki başlık altında incelenir:

2.2.2.1 Dolaylı Tümleç

Yardımcı cümle ögelerinden biri olan dolaylı tümleç “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge.” (Karahana, 2009: 25) olarak kabul edilir. Eylemin yerini ya da yönünü gösteren cümle unsuruna dolaylı tümleç denir. Dolaylı tümleç, cümlede yüklem anlamını yer, yön vb. türlü yönlerden tamamlar. Bir isim unsuru olan bu öge, cümlede sözcük ya da sözcük grubu şeklinde kullanılabilir. Dolaylı tümleci oluşturan isim unsurları yönelme, bulunma ya da ayrılma hâli ekini almış şekilde bazen de bu isim unsurları bir edat unsuru ile birlikte kullanılır. Yükleme yöneltilen “*neye, neyde, neyden, kime, kimde, kimden, nereye, nereden, nereden*” sorularına alınan cevap, dolaylı tümleci buldurur.

Yukarıdaki ifade ve tanımlardan yola çıkılarak dolaylı tümleş ve özellikleri ile ilgili bilgiler ve bu bilgileri örnekleyen cümleler şöyle sıralanabilir:

a. Dolaylı tümleş, yükleme +A yaklaşma, +DA bulunma, +DAn ayrılma durum eklerinden biriyle bağlanan sözcük ya da sözcük grubudur. Dolaylı tümleş olan sözcük ya da sözcük grubunun sonunda bu eklerden bir mutlaka bulunur.

“Fakat *bu rüyada* garip bir sirayet hassası vardı.” (20/19)

“*Dolaştığı köylerde* öyle vahşi bir şiddetle *cehennem cezalarından* bahsedirdi ki, saçlı, sakallı erkekler titrer, çocuklar ağlardı.” (27/19)

“Evvla *başından*, sonra da *kuyruğundan* kırarsınız.” (7/20)

“Sen ona değil, *sana, bana* hayıflan.” (29/30)

b. Bir cümlede birden fazla dolaylı tümleş bulunabilir.

“Zaten *İstanbul'da* ilk hayal kırıklığı *ona arkadaşlarından* gelecekti.” (23/8)

“Şahin Efendi, ağır bir rüya içinde gibi bir türlü *bu hayallerden, hatıralardan* kendini kurtaramıyordu.” (28/17)

“Cahil insan, her zaman, *her yerde ya kendi vehimlerine, batıl fikirlerine yahut da başkasının hasis hırslarına, menfaatlerine* kurban oluyor...” (48/16)

“İlme, âlime ve kitaba hudutsuz emniyeti ve hürmeti...” (51/2)

c. Bazı dolaylı tümleşler kendilerinden önceki dolaylı tümlecin açıklayıcısı durumundadır.

“Bu yeşil geceye nihayet verecek gün *bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden* doğacak.” (70/5)

“Yüzde bir ümitle Şahin Efendi partiyi kazanırsa *ulema sınıfına, ashına* rücu etmiş olacaktı.” (97/16)

“Bunlardan birisi *gayri Türk kardeşlerimizden yani Hintlilerden, Cavalılardan, Çinlilerden* falan müteşekkil...” (105/30)

ç. Yaklaşma ve ayrılma hâli ekini alan dolaylı tümleşler, isim cümlelerinde az kullanılırken bulunma hâli ekini alan dolaylı tümleşler her cümlede kullanılabilir.

“*Hocaya ve kitaba* masum bir emniyeti vardı.” (23/4)

“Ne olursa olsun *bu rezalete* bir nihayet vermek lâzımdı.” (85/7)

“*Medresenin biraz ötesinde* kalabalık bir piyasa caddesi vardı.” (22/18)

“*Aralarında* bu Hafız Remzi de vardı.” (26/2)

“*Evkafın maarife verdiği arsanın bir köşesinde* eski bir medrese vardı.” (80/4)

d. Yaklaşma, bulunma ve ayrılma hâli ekini alan durum, zaman ve miktar zarfları dolaylı tümleş değildir.

“Saniyen *şu vaziyette* iki avucunuzun arasına yatırırız...” (7/21)

“*Ramazan aylarında* cerre çıkardım.” (12/25)

“Talih yardım ederse, *yakında* Sarıova Belediyesi’ni bazı fuzuli masraflara sokacağım.” (14/9)

“Onun için *el altından* tahkikat yaptı.” (72/11)

“Maalesef bazı kuş beyinliler sarığa *lâyık olduğu derecede* hürmet etmiyorlar.” (99/9)

e. Bazı cümlelerde dolaylı tümleş ortaklığı söz konusudur.

“*Ona* sen de şaş hocam, ben de şaşayım.” (45/31)

“Kelime ve tavırlarındaki nezakete, hayırhahlığa rağmen *yeni iptidai başmuallimine* ne söylemek lâzım geliyorsa söylemiş, kendi rızası dâhilinde çalışırsa rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefinin uğradığı akıbete uğrayacağını açıkça anlatmıştı.” (55/11)

“Yarın, öbür gün *ona* bir isim takılır, belki küçük bir türbe yapılır.” (88/2)

f. İsim türünden kelime grupları dolaylı tümleş görevinde kullanılabilir.

“*Hiç istemediğim bir yere* düştüm.” (8/23) (dolaylı tümleş: sıfat tamlaması)

“*Başımın içinde* bu açık eylül sabahının manzaraları gibi aydınlık, hududu, hendeseşi belli ve nizamlı şeyler vardı.” (16/22) (dolaylı tümleş: isim tamlaması)

“Nihayet sıra *Şahin Efendi*’ye geldi. (37/22) (dolaylı tümleş: ünvan grubu)

“*Okumayan, anlamayan insanların mesut olmalarına* nasıl imkân verilir?” (48/15) (dolaylı tümleş: isim-fiil grubu)

“Fakat *bunun zekâ ve ahlâkında* pek esaslı tahrikât yapmamıştı.” (93/3) (dolaylı tümleş: bağlama grubu)

2.2.2.2. Zarf Tümleci

Zarf tümleci “Cümlede yüklem anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan kelime veya kelime gruplarından oluşan tümleş.” (Korkmaz, 2017: 259) şeklinde tanımlanmaktadır. Eylemin ne zaman, nasıl, ne şekilde ve hangi vasıtalarla yapıldığını gösteren cümle ögesi zarf tümlecidir. Bu öge, zarf göreviyle kullanılan bir sözcük ya da sözcük grubu olabilir. Fiilin anlamına göre biçim, yön, miktar, derece, hâl, durum, sebep, vasıta, eşitlik, zaman ve karşılaştırma gibi birçok anlamda kullanılan zarf tümlecini bulmak için yükleme “*ne zaman, ne zamana kadar, ne zamandan beri, neden, niçin, niye, nasıl, ne kadar, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, hangi yöne ve kim tarafından*” soruları yöneltilir.

Zarf tümlecinin özellikleri ve romanda geçen zarf tümleci örnekleri şöyle sıralanabilir:

a. Yükleme sebep, durum, zaman, miktar, yön, vasıta, şart gibi anlamlar bakımından tamamlayan ve cümlede zarf görevi üstlenen kelime veya kelime gruplarıdır.

“*Şahin Efendi*, fazla ileri gitmeyi yine *ihtiyatla* muvafık bulmadı.” (106/16) (durum)

“*İdadi müdürü sözlerini ara sıra böyle soğuk latifelerle süsleyerek konferansına devam ederken Şahin Efendi*, yanındaki Rasim’e *yavaşça*...” (107/159) (zaman, durum)

“*İmamın evi küçük olduğu için* hafız cemiyeti yerli zenginlerden birinin evinde yapılacaktı.” (110/1) (sebep)

“*Sıhhati yerinde olsaydı/belki/böyle maddeten* ölmeyecekti.” (113/6) (şart, ihtimal, durum)

“*Eskiden* hafız olmaya *hiç* hevesi yoktu.” (117/15) (zaman, miktar)

“Fakat ona *çok* yandım.” (118/1) (miktar)

“*Şayet mahkûm olursa* ben idadi müdürü sıfatıyla memnun olmam dersem yalan olur.” (170/3) (şart)

b. İsim soylu sözcükler yön, eşitlik, vasıta hâli gibi bazı hâl ekleriyle veya eksiz şekilde; fiiller ise zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf görevinde kullanılabilirler.

“*Şahin Efendi*, bilâkis *hiç sükûnetini bozmadan/gülümseyerek* dinliyordu.” (105/24)

“Rahim Hoca, onu yaşını başını almış, demir gibi insanların bile zor dayanabileceği bir şekilde çalıştırdı, yavrucağ yük altında ezilen nazik bir tay gibi ölüp gitti.” (118/7)

“O vakit kendileri haksız ve zararlı çıkarlar.” (121/29)

“Şahin Efendi, şüpheli bir gülümseme ile cevap veriyordu.” (133/1)

“Vaziyetini derhal anladım.” (136/24)

“Öğleden sonra birinci ders hadisesiz geçti.” (166/23)

“Maarif müdürü ile konuşurlarken odaya bir kâtip girdi.” (166/4)

c. Cümlede aynı veya farklı türden birden çok zarf tümleci bir arada bulunabilir. Eğer bu zarflar farklı türden ise çoğunlukla zaman zarfları önce, miktar zarfları ise yükleme daha yakın kullanılır.

“Bu masallar nakledilirken kadınlar, çocuklar ağlıyorlar, ihtiyarlar göğüslerini yumruklayarak ah ediyorlardı.” (162/17) (zaman, durum)

“Bozuk kaldırımlarda yuvarlanmamak için/bin ihtiyatla/ağır ağır bu yokuşu indi.” (220/20) (sebeup, durum, durum)

“Bu, bizi ona karşı da/bir dereceye kadar korur.” (232/4) (durum, miktar)

“Mühendis, belki bu kargaşalıktan kaçmak ümidiyle,/belki de şaşkınlıktan/cami avlusuna doğru koştu.” (239/28) (durum, durum, yön)

ç. Bazı cümlelerde kullanılan zarf tümleçleri kendinden önceki zarf tümlecinin açıklayıcısı durumundadır.

“Şahin Efendi, bir gün muallimler cemiyetinde bunlardan biriyle -idadi mektebinde jimnastik muallimi olan Üsküplü bir gençle- küçük bir münakaşaya girişti.” (105/10)

“Ben gerçi bu adamı çeşme başında gördüm, ama salı akşamı değil, pazartesi akşamı, yani yangından bir gün evvel gördüm.” (193/24)

“Fakat onda öyle anlaşılmaz bir hassa vardı ki en büyük bozgunlardan sonra -göz yumup açacak kadar bir zaman içinde- tekrar toplanıyor, eskisinden daha kuvvetli oluyordu.” (207/10)

d. Arka arkaya sıralanan bazı cümlelerde zarf tümleci ortak kullanılabilir.

“Kâzım Efendi'nin arkasından gelen polisler kalabalığı yaramamışlar, halkın arasında kaybolmuşlardı, fakat o tek başına kollarını açarak ahaliyi göğüslüyor, uzanan yumruklara karşı duruyor, Nihat Efendi'yi muhafazaya çalışıyordu.” (174/5)

“Ancak, sarhoşluk zamanlarında/bazen dili bir açılırmış, pir açılırmış.” (165/1)

“Yüzüstü yere kapandığı zaman dudağı yarılmış, iki dişi kırılmıştı.” (176/31)

e. Zaman, sebep, durum, ölçü, vasıta ve şart anlamı bildiren tüm sözcük grupları zarf tümleci görevinde kullanılabilir.

“Camiler artsız arasız dolup boşalıyor, ahali tövbe istiğfar ediyordu...” (161/27) (zarf: tekrar grubu)

“Şahin Efendi fazla bir şey söylemedi; bedbin ve mahzun, maarif müdürünün odasından çıktı.” (170/12) (zarf: bağlama grubu)

“O gün,/akşama doğru daha başka havadisler işitildi.” (163/7) (zarf: sıfat tamlaması, edat grubu)

“Bir kere de/bir bayram günü muallimler cemiyetinde konuşmuştu.” (164/6) (zarf: sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

“Müdür, gözleri büyümüş, titreyen elleriyle hareketler yaparak devam ediyordu.” (167/4) (zarf: zarf-fiil grubu)

f. Özne ile birlikte yükleme sorulan “*ne zaman, ne zamana kadar, ne zamandan beri, neden, niçin, niye, nasıl, ne kadar, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, hangi yöne ve kim tarafından*” soruları zarf tümleci ögesini bulmayı sağlar.

“Şahin Efendi, *bu fikrayı okur okumaz* sokağa fırladı, fakat havadis almak için pek uzun boylu koşup yorulmasına hacet kalmadı.” (163/29) (ne zaman?)

“Şahin Efendi bu adamı *yakından* tanımazdı; *sokakta rast geldikçe/şöyle uzaktan* bir selâm verirdi.” (164/4) (nasıl, ne zaman, nasıl?)

“*Nihat Efendi’yi merasimi mahsusa ile hapishaneye getirmek için* bir alay tertip edilmişti.” (172/10) (niçin?)

“Bu alay, *kimler tarafından, ne vakit* hazırlanmıştı?” (172/12) (kim tarafından, ne zaman?)

“Muallim Nihat Efendi, *kollarıyla yüzünü kapatmıştı.*” (173/22) (ne ile?)

“Memleketi yalnız “Yeni mektebin” kurtaracağına olan emniyeti *on kat daha* kuvvetlenmişti.” (175/5) (ne kadar?)

“Şahin Efendi, *o akşam/arkadaşı Rasim’le beraber* Deli Necip’e misafir gitti.” (181/25) (ne zaman, kiminle?)

3. Cümle Türleri

Cümleler türleri bakımından çeşitli başlıklar altında değerlendirilir. Cümlelerin türlere ayrılmasında cümlenin anlamı, yapısı, yüklem yeri ve türü belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla cümleler türlerine göre dört ana başlık altında incelenmektedir. Bir metin birbirini izleyen sıralı ve anlamlı bütünlük oluşturan tümceler dizisi olarak kabul edilir. Bu diziliş rastlantısal bir durum değil, yazar tarafından bilinçli olarak belli bir mantık sırasına, dilbilgisel anlamlara ve metnin işleyişine göre yapılır (Günay, 2007: 44). Cümleyi meydana getiren ögelerin dizilişi sanatçının dili kullanma yetisine, amacına ve okuruna vermek istediği estetik hazza bağlıdır.

Metinde yer alan birleşik ve karmaşık cümle yapıları, metnin okur tarafından çözümlenmesi bakımından önem taşır. Bu cümle yapıları, okuru yazar tarafından farklı şekillerde oluşturduğu fikir ve davranış şekillerinin meydana getirdiği dizgisel yapıya ulaştırır (Günay, 2007: 102). Yazar, metindeki iletinin sorumluluğunu üstlenen kişidir (Kıran ve Kıran, 2010: 83). Yazarın cümlelere gizlediği dil kodlarını çözmesi ve bu yolla metni çözümlemesi gereken kişi de okuyucudur. Yazar ile okuyucu arasındaki ileti ise metni oluşturmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin’in Yeşil Gece adlı romanında kullanılan cümleler türlerine göre incelenmiş, bu cümleler anlamına, yapısına, yüklem türüne ve yerine göre başlıklara ayrılmıştır. Cümle türlerinin özellikleri ve romanda kullanılış şekilleri örnekleriyle beraber şöyle açıklanabilir:

3.1. Yüklem Türüne Göre Cümleler

Yüklem cümlenin temel unsurunu oluşturmaktadır. Diğer ögeler ise bu temel unsur olan yükleme bağlı olarak şekillenir. Yüklem, cümlenin anlamından, cümlede kullanılan öge sayısına kadar birçok unsurun da belirleyicisidir. Bir cümlenin yüklemi isim soylu bir sözcük veya sözcük grubundan oluşabileceği gibi fiillerden de oluşabilir. Buna bağlı olarak yüklemine göre cümleler, isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki türdür:

3.1.1. İsim Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olmayan kelime veya kelime gruplarından oluşan cümleler isim cümlesi olarak adlandırılır. Bu tür cümlelerde isimler, isim tamlamaları,

sıfat tamlamaları, edat grupları ve diğer isim grupları yüklem göreviyle cümlede yer almaktadır. İsim cümlelerinde isim soylu sözcük veya sözcük grupları ek eylem olarak yüklem görevi üstlenirler.

İsim cümlelerinde, “Kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipinde” kullanılır (Karahan, 2009: 96). Cümleye geniş zaman anlamını da ek fiil katar. İsim cümleleri genellikle iki öğeli olarak kullanılır. Bu öğeler de özne ve yüklemdir. Bu tür cümlelerde zarf tümleci ve bulunma durum ekini alan dolaylı tümleç de sıklıkla yer alır. İsim cümlelerinde nesneye pek sık rastlanmaz. Ancak sayısı az da olsa nesne alan isim cümleleri de bulunmaktadır.

Eserde geçen isim cümlesi örnekleri şunlardır:

“*Meşrutiyetin ikinci senesiydi.*” (44/12)

“*Şahin, son senelerdeki gevşekliğe rağmen Somuncuoğlu Medresesi'nin en iyi talebesiydi.*” (44/19)

“*Şimdi hemen çıkmak mecburiyetindeyim.*” (53/29)

“*Ondan çekinmek lüzumsuz bir ihtiyattı.*” (61/15)

“*Hükmü kuvvet elinizdedir.*” (82/32)

“*Zulüm ve haksızlıktan bu kadar zevk duyan insanları ıslaha uğraşmak çocukça bir hayal değil miydi?*” (173/11)

3.1.2. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil ya da birleşik fiil olan cümlelere fiil cümlesi denir. Emir kipinin ikinci kişili anlatımları hariç, bu tür fiillerde bir kip veya kişi eki ile çekimleme yapıldığı görülmektedir. Yüklemi geçişli bir fiilden oluşan cümlelerde, cümlelerin öğelerinin tamamı yer alabilir. Geçişsiz bir fiil cümlesi ise nesne barındırmaz. Geçişsiz-edilgen fiil cümlelerinde de işin gerçek yapıcısı olan özne bulunmaz.

Aşağıda eserden alınan fiil cümlesi örneklerine yer verilmiştir:

“*Zira bu kasabada yalnız birinin rızası para etmiyor.*” (177/24)

“*Şahin Efendi müstantiğın ona neler sorduğunu öğrenmek istedi.*” (179/28)

“*Sen merak etme,/ben işle meşgul olurum.*” (180/31)

“*Öyle olsun,/dedi,/kanaatimi az çok sarstığını gizlemeyeceğim.*” (181/21)

“*Solundaki nüzüllü hoca imdadına yetişti.*” (60/18)

“*Onu yeni belediye reisinin yazılı nutku takip etti.*”

3.2. Yüklem Yerine Göre Cümleler

Türkçenin genel söz dizimi kuralına göre yüklem cümlelerin sonunda bulunur. Fakat farklı sebeplerle yüklem yerini değiştirebilir. Yüklem yerini göre cümleler, öğelerinin dizilişine göre cümleler olarak da adlandırılır. Bir cümlede yüklem varlığı ve bulunduğu yer yüklem türüne göre cümle çeşitlerini doğurur. Dolayısıyla yüklem cümledeki varlığı ve yeri belirleyicidir. Buna bağlı olarak yüklem yerini göre cümleler; kurallı, kuralsız ve eksilteli cümle olmak üzere üç grupta incelenir:

3.2.1. Kurallı Cümle

Kurallı cümle “Yardımcı ögeden ana ögeye doğru yol alan ve yüklem sonda bulunan cümle” (Korkmaz, 2017: 179) olarak tanımlanmaktadır. Yüklem sonda olduğu cümleler kurallı cümledir. Kurallı cümlelerde yüklem isim veya fiil olması değil sonda bulunması önemlidir. Bu tür cümlelerde öznenen başlayarak yüklemle nihayetlendirilen bir cümle dizilişi söz konusudur.

İncelenen eserden alınan bazı kurallı cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

“Mektepte kimse ile sıkı fıkı arkadaş olmaya *ihtiyaç duymuyordu.*” (47/1)

“İkisi de *bekârdılar.*” (68/19)

“Şahin Efendi, mühendisi sarhoş *sandı.*” (177/30)

“Hâsılı *mesleğinin eri bir adamdı.*” (109/21)

“Çocuklar arasındaki bu kavgaların büyüklere intikal etmesi, kasabadaki ahali arasında bir arbede çıkması *pek mümkündü.*” (131/5)

“Onların hilelerine bazen o da hile ile *mukabele ediyordu.*” (132/1)

3.2.2. Kuralsız Cümle

Yükleminin yerine göre cümlelerden biri de kuralsız cümlelerdir. Kuralsız cümle “Anlamı güçlendirmek veya güzelleştirmek için Türkçenin normal söz dizimine aykırı olarak yüklemi öteki cümle öğelerinden daha önce gelen cümledir.” (Korkmaz, 2017:111). Yüklemi sonda bulunmayan bu tür cümlelerde yüklem başta olabileceği gibi ortada da yer alabilir. Kuralsız cümle; herhangi bir anlamı ön plana çıkarma, belirtme veya vurgulama ihtiyacından dolayı başvurulan bir cümle türüdür. Yazılı anlatımdan ziyade sözlü anlatımda kullanılan kuralsız cümle örneklerine daha çok şiir dilinde rastlanmaktadır. Şiirde var olan ahenk kaygısı bu tür cümlelerin sıkça kullanılmasında etkili olmaktadır.

Devrik cümle olarak da adlandırılan kuralsız cümlelerin ortaya çıkmasına neden olan cümle ögesi, öncelenmiş öğedir. Sözcüklerin tümce içindeki sıraları değişse de ekler de sözcüklerle birlikte yerli yerine gider. Bundan dolayı da tümcenin anlamı değişmez. Bu tür özelliğe sahip olan dillere bireşimli diller adı verilir. Türkçe, devrik tümce yapabilme sınırları geniş olan bireşimli bir dildir. Bu özellikler Türkçede devrikleşmeye izin vermektedir. Ancak bu devrikleşme dilbilgisel açıdan sınırlıdır (Özünü, 2001: 98-100). Bir eserdeki devrik cümle kullanımı farklı şekillerde kurulmuş cümle yapılarının tekrarına imkân sağlar ve böylece yazınsallığı öne çıkarır (Turam, 2024: 61). Bu durum yazarın üslubunu şekillendirir.

Kuralsız cümle çeşidinin eserde geçen örnekleri şöyle sıralanabilir:

“*Uyanalım* artık bu gaflet uykularından.” (63/9)

“*Yaşayalım* biz yahu...” (91/9)

“*Değiştirelim* gayrı bu kafaları.” (104/13)

“Neden *icap etti* bu, imam efendi?” (116/11)

“Allah *gösterdi* bize bir ikinci defa muhacirlik felâketini...” (212/31)

“Sözüm ona *yaparlar* alelacele bir çete...” (214/10)

3.2.3. Eksiltili Cümle

Eksilti kavramı, söylenmeyen ancak söylenmemesine rağmen anlaşılmalı veya aktarılmış olan anlamına gelmeyi ifade eder. Eksiltmenin kullanıldığı yerde, yapıda bir kavramın anlaşılması gerektiğine dair bir önvarsayım bulunmaktadır (Turan, 2024: 86). Yüklemi söylenmeyen, söz diziminde yer almayan cümle çeşidi eksiltili cümle olarak tanımlanmaktadır. Bu tür cümlelerde anlam, kullanılan sözcüklerden yola çıkılarak tamamlanır. Kesik cümle olarak da adlandırılan eksiltili cümle “Genellikle yüklemi, bazen de unsurları kullanılmadığı hâlde hüküm bildiren cümlelerdir.” (Gülensoy, 2000:439) şeklinde açıklanmaktadır.

Eserde yer alan eksiltili cümle örnekleri şunlardır:

“*Bu adamlar da keenne o ahtapotlar...*” (9/26)

“*Görürüz Hocam. Şimdilik Tanrı'ya emanet...*” (18/3)

“Bu meydanın etrafında; birbirinin yanından, üstünden, arkasından bakan sıkışık, bir tıraşlı baş kümesi... Çeşit çeşit yüzler...” (24/22)

“Hazır yemek, hazır yatak...” (46/8)

“Muallimliğe yeni bir din gibi inanan, onun mukaddes aşkına için için yanan ateşli bir havari çehresi...” (48/1)

“Demek dört onlardan, dört bizden...” (71/2)

3.3. Anlamına Göre Cümleler

Anlamına göre cümleler, bünyesinde barındırdığı sözcük ya da eklerin bildirdiği emir, istek bildirme, ünlem, soru vb. anlam ilgilerinden herhangi birine göre değerlendirilen cümlelerdir. Anlamına göre cümleler, türlerine göre şöyle sıralanabilir:

3.3.1. Olumlu Cümle

Anlam bakımından “Fiili (yüklemi) olumlu (müsbet) olan, bir işin yapıldığını, olduğunu, yapılacağını bildiren ya da bir düşünceyi kabul eden cümleler.” olumlu cümle olarak kabul edilmektedir (Gülensoy, 2000: 440). Olumlu cümleler, bir yargının gerçekleştiğini ifade eden cümlelerdir. Bu tür cümlelerin yüklemi olumlu anlam ifade eden sözcüklerden oluşur. Bazı cümlelerde iki olumsuz unsurun bulunduğu da görülmektedir. İki olumsuz ifade bir olumlu ifade bildirir. Bundan dolayı iki olumsuz ifadenin kullanımından yararlanılarak da cümlede olumlu bir anlam verildiği görülmektedir. Bu tür cümleler biçimce olumsuz anlamca olumlu cümle kategorisinde değerlendirilir.

Olumlu cümleler yüklemelerinin türüne göre olumlu isim cümleleri ve olumlu fiil cümleleri olarak iki başlık altında değerlendirilir:

3.3.1.1. Olumlu İsim Cümleleri

Olumlu isim cümlesi, yüklemi olumlu anlam bildirmesinin yanında isim soylu bir sözcük veya sözcük grubundan oluşan cümlelerdir. Aşağıda verilen cümleler olumlu isimli cümlelerine örnektir:

“Hasan Cemal, *ateşli bir inkılâpçıdır.*” (14/7)

“Aşağı katta, loş koridorun içinde aralık bir kapı *vardı.*” (18/23)

“Sarıova *çok mübarek bir kazadır.*” (13/9)

“*Kendi halinde, temiz, fakat çok saf bir adamdı.*” (29/20)

3.3.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri

Olumlu fiil cümlesi, yüklemi olumlu anlam bildiren ve çekimli bir fiil veya birleşik fiilden meydana gelen cümle türüdür. Yeşil Gece adlı eserde geçen şu cümleler olumlu fiil cümlesi örnekleridir:

“O vakit kendini bu hastalıktan tamamıyla kurtulmuş zannederek *seviniyordu.* (34/11)

“Sonra, medrese hayatı kendisini çok *değiştirmişti.*” (42/16)

“Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında *görüüyordu.*” (43/13)

“Düşerken ağzını kapıya *çarptı.*” (110/17)

“Müderri, uzun müddet bir tarz üzere *söylendi.*” (149/5)

Eserden alınan şu cümleler ise biçim bakımından olumsuz anlamca olumludur:

“Derdini *anlamadım sanma* Molla...” (39/16)

“Benim bile edebiyat rüyamın asıl sebebi dünya muhabbeti, dünyadaki kısa hayata kanıp doyamayışım olduğu *meydana çıkmadı mı?*” (94/30) (*meydana çıktı*)

“Aralarında birkaç istidatlı genç *yok değildi.*” (108/10) (*vardı*)

“Şahin Efendi, bu muhavere *hoşlanmıyor değildi.*” (147/8) (*hoşlanıyordu*)

“Kul *kusur etmez olur mu?...?*” (78/30) (*kusur eder*)

3.3.2. Olumsuz Cümle

Olumsuz cümle “Fiili (yüklemi) olumsuzluk (menfi) kavramı veren, bir işin yapılmadığını, olmadığını ya da yapılmayacağını, olmayacağını bildiren cümlelerdir.” (Gülensoy, 2000: 440). Şekil olarak olumlu ya da olumsuz görüldüğü hâlde olumsuz bir anlam ifade eden cümleler olumsuz cümle olarak adlandırılır (Ay, 2024: 148). Yüklem bildirdiği işin gerçekleşmediğini ifade eden cümleler olumsuzdur. Bu tür cümleler yapmamayı, yapılmamayı, olmamayı bildirir. “-mA, -mAz” olumsuzluk ekleri, “ne...ne” bağlacı, “değil” edatı ve “yok” sözcüğü cümleye olumsuzluk anlamı katar. Olumsuz cümleler yüklemine göre olumsuz isim cümleleri ve olumsuz fiil cümleleri olarak iki grupta incelenmektedir:

3.3.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri

Yargının olumsuz anlam taşımasının yanında yüklemine isim veya isim gruplarından oluştuğu cümle çeşididir. Yeşil Gece romanında geçen olumsuz isim cümlesi örnekleri şunlardır:

“*Yok efendimiz yok.*” (8/22)

“Ehl-i dil birbirini bilmemek *insaf değil.*” (12/29)

“Bir çiftçi veya çoban olarak burada tutunmasına imkân *yoktu.*” (42/27)

“Fazla olarak akşam karanlığı da iyiden iyiye bastırıldığı için çehresini fark etmek *mümkün değildi.*” (128/10)

3.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri

Yargının olumsuz olmasının yanında çekimli bir fiil veya birleşik fiilden oluşmasına dayalı cümle çeşididir. İncelenen eserden alınan olumsuz fiil cümlesi örnekleri şunlardır:

“Şahin Efendi, eski hâliyle şimdiki hali arasındaki farkı hiçbir zaman bu kadar keyif ve iftihar ile *görememişti.*” (16/17)

“Bu karanlıkta *yaşanmaz.*” (42/31)

“İcap ettikçe en sevdiği ve hatırını saydığı insanları bile kırmaktan *çekinmezdi.*” (148/3)

“Şahin Efendi, bu kadının ne istediğini, ne ruhta bir insan olduğunu bir türlü *anlayamadı.*” (150/25)

“Bu adamdan böyle makul ve cesur bir müdafaa *beklemiyordu.*” (169/1)

“Bununla beraber nedense ona açıktan açığa sataşan *olmuyordu.*” (171/4)

“Nihat Efendi’nin mücrim olduğunu ben de pek *zannetmiyorum.*” (186/29)

“Sarıova’dan çıkarken nereye gideceğini *kararlaştırmamıştı.*” (249/28)

İncelenen eserde biçim bakımından olumlu anlamca olumsuz ve biçim bakımından olumsuz anlamca olumlu cümle türlerine de rastlanmaktadır.

Eserden alınan şu cümleler ise biçim bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuzdur:

“Şahin, ne onları ne de arkadaşlarını *dinledi.*” (45/1) (*dinlemedi*)

“Bir veliyullah türbesine kazma vurmak isteyenlerle beraber hareket etmek Hacı Reşit Efendi gibi bütün ömrünü taat ve ibadetle geçirmiş müttakı musalli bir adama düşer miydi?” (84/24) (*düşmezdi*)

“Daha ne yapılabilirdi?” (104/28) (*yapılamazdı*)

“İslâmcıların daima ellerinde demek olan bu gençlerin Türkçülüğünden korkmaya ne lüzum vardı?” (104/29) (*lüzum yoktu*)

“Adam olmadıktan sonra doktor olmuş kaç para eder?” (137/8) (*etmez*)

“Yüksek bir ilim adamı Sarıova'ya ne diye gelsin?” (138/21) (*gelmez*)

“Esasen Nihat Efendi meselesinin benimle ne alakası var?” (187/16) (*alakası yok*)

“Ne evet diyebiliyor ne de hayır.” (101/22) (*diyemiyor*)

3.3.3. Soru Cümlesi

Soru cümlesi, karşı taraftan soru yoluyla bilgiyi alma amacıyla kullanılan cümlelerdir. Cümlede soru anlamı soru eki, soru sözcükleri ile vurgu ve tonlama yardımıyla sağlanmaktadır.

3.3.3.1. Soru Eki mI/mU ile Kurulan Soru Cümleleri

Bir cümlede herhangi bir öğeden sonra getirilen “mI/mU” soru ekiyle oluşturulan soru cümleleridir. “Onay” ya da “ret” cümleleri olarak da karşılaşılan bu cümlelerde soru ekinden önce kullanılan öge, hem sorulan hem de bulunması istenen öğeyi oluşturur. Yüklemden hemen önce gelen öge vurgulanan öğedir. Ancak soru ekinin soru anlamıyla kullanıldığı cümlelerde ise vurgu cümlede bu ekten önceki öğededir. Soru eki, cümlelerin tüm öğelerinden sonra yer alabilir.

Yeşil Gece adlı eserden alınan şu cümlelerde soru anlamı soru ekiyle sağlanmıştır:

“Canım, kur'ada talihin bir acayip cilvesine uğradım, diyen *sen değil miydin* Allah aşkına? (11/23)

“Yahu, iki kişiyi *çok mu* görüyorsunuz?” (145/1)

“Velinin Örfi Dede'ye “Yandım!” diye bağırması da bunu *göstermiyor muydu*?” (163/11)

“O gece şerefime düzenlenen tertip alayında kimi gördüm *bilir misiniz*?” (179/22)

3.3.3.2. Soru Kelimeleri ile Kurulan Soru Cümleleri

Soru cümlesi, bir işin meydana gelip gelmediğini sormak, iç yüzünü öğrenmek için kullanılan cümle türüdür (Ediskun, 2017: 373). Soru anlamı bazı cümlelerde soru ekiyle değil “nasıl, neden, kim, kaç, kaçınıcı, nerede, nereden, hangisi vb.” soru kelimeleriyle sağlanmaktadır. Soru sözcükleri; soru sıfatı, soru zarfı, soru zamiri ya da soru edatı türünde olabilir. Soru kelimelerinin kullanımıyla kurulan soru cümlelerinin amacı, yüklem tamamlayıcısı olan unsurlar ya da bu unsurlar ile ilgili bilgi edinebilmektir.

Soru kelimeleri ile kurulan soru cümlelerine eserde geçen şu örneklerde rastlanmaktadır:

“*Kimsin, ne istiyorsun*?” (8/18)

“Bu *kaçınıcı*, bu?...” (8/28)

“Fakat heyhat ki, efendim *nerede* ben *nerede*?” (9/23)

“*Kim* var, acaba *kim* var?” (189/28)

“Vak'a *nasıl* cereyan etti?” (166/19)

“Bu eski kafa *ne vakte kadar* devam edecekti?” (81/32)

“*Ne diye kendinize ait olmayan işe karışıp esmayı üstünüze sıçratırsınız?*” (124/7)

“*Canım Şahin Efendi, niçin böyle çocuk gibi söz söylüyorsunuz?*” (126/4)

“*Sana ne zararım var?*” (153/30)

3.3.3.3. Vurgu ve Tonlama ile Kurulan Soru Cümleleri

Türkçede bazen soru anlamı, soru eki veya soru sözcükleri ile değil cümlenin vurgusu veya bağlamı yardımıyla da sağlanmaktadır. Konuşma dilinde sıklıkla kullanılan bu tür cümlelere yazı dilinde de rastlanmaktadır.

Eserde sorunun vurgu veya tonlamayla yöneltildiği cümle örnekleri şunlardır:

“Ben, toz toprak arasında fark edemedim, ama sakın benim çeneme de vuran o olmasın?” (91/5)

“Peki, ya efkârı umumiyedeki galeyan artarsa?” (127/9)

3.3.4. Ünlem Cümlesi

Acıma, ürperme, korku, heyecan, kızgınlık vb. anlamlar taşıyan cümlelere ünlem cümlesi denir. Ünlem cümlesi, “İçinde ünlem bulunan veya ünlem kavramı veren cümle.” (Korkmaz, 2017: 238), “Ünlem kavramı veren cümle.” (Gülensoy, 2000: 443) şeklinde tanımlanmaktadır. Ünlem cümlelerinde bir ünlem veya ünlem grubu bulunabileceği gibi bu cümleler ünlem ifade eden unsurları barındırmadan da ünlem cümlesi özelliği gösterebilir. Bu durumda, bu tür cümleler bağlamdan yararlanılarak tespit edilir.

Eserde geçen ünlem cümlesi örnekleri şöyle sıralanabilir:

“*Merkezleri bu halde bırakılan millet için nasıl felâh tasavvur edilirmiş!*” (142/6) (itiraz)

“*Yarabbi, sen bilirsin!*” (153/4) (şaşkınlık)

“*Hey kadın... Kalk bakalım! dedi.*” (kızgınlık)

“*Çabuk pardösümü, bastonumu getirin!* diye bağırdı.” (166/11) (telaşlanma)

“Başladılar “*Silah isteriz!*” diye bağırmağa, gürültü yapmaya.” (214/5) (istek)

“Hatta onun ilk çarpışmada arkadaşlarından birçoğuyla beraber öldüğünü haber verdikleri vakit feryat etmedi, lâkayt omuzlarını silkerek: “*Ne yapalım, cezasıdır!*” demek kuvvetini buldu.” (232/30) (kabullenme)

“Başka gelip gidenleri olmadığı için kapı çalınınca içeride bir gürültü kopuyor, çocuklar “*Amca geldi!*” diye bağışıyorlardı.” (235/26) (sevinç)

““*Aman, ölüyorum!*” diye bağırdı.” (30/10) (korku)

3.3.5. Emir Cümlesi

Anlamına göre cümlelerin bir türü de emir cümlesidir. Yükleme emir kipi olan cümleler emir cümlesi olarak adlandırılır (Korkmaz, 2017: 126). Emir cümlelerinde, yüklemde belirtilen işin, hareketin veya eylemin yapılması ya da yapılmaması kesin bir dille ifade edilir.

İncelenen eserde geçen emir cümlesi örneklerinin bazıları şunlardır:

“Etraftan, “*Tutun... Susturun... İçeriye alın!*” diye bağışlar.” (112/5)

“Hey, kadın... *Kalk bakalım! dedi.*” (157/15)

“*Döv, kemiklerini kır...*” (92/1)

3.4. Yapılarına Göre Cümleler

Cümle, içinde bulundurduğu yargılar bakımından farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Bir cümledeki yargı sayısı, cümlelerin yapısının belirlenmesinde en önemli ölçüttür. Bu yargılar arasında öge ortaklığı olabileceği gibi ögeler bağımsız şekilde de kullanılabilir. Yapısına göre bazı cümleler ise tamamlanmamış bir özelliğe sahiptir.

Yapılarına göre cümleler basit cümle, birleşik cümle ve sıralı cümle olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir:

3.4.1. Basit Cümle

Cümleler, yargılarıyla bir anlam taşıyan dil birlikleridir. Yargı ifade eden yüklem, cümlelerin temel ögesidir. Bu temel ögenin sayısı, cümlelerin yapısını da belirlemektedir. Basit cümle; herhangi bir duygu, düşünce oluş veya kılışı “Tek bir yargı hâlinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle.” olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2017: 87). Başka cümlelerle tamlanmayan, başka cümleleri tamlamayan, başka bir cümleye bağlı olmayan sadece bir yargıyı ifade eden cümle basit cümledir (Gencan, 1992: 67). Basit cümleler, tek yargı taşıyan cümlelerdir. Yüklem isim ya da fiil soylu olmasına bakılmaksızın tek yargı bildiren cümleler “basit cümle” olarak kabul edilir.

Yeşil Gece romanında geçen basit cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

“O sene İstanbul’da şiddetli bir kış *vardı*.” (34/18)

“Bununla beraber kimse ile fazla *samimi değildi*.” (47/11)

“Ortada zorbalık, serkeşlik, kavga, dövüş *yok*...” (87/9)

“Bilgileri daha *derli topludur*.” (107/21)

“Muallimin hemem hemen eksikliği *kalmamıştı*.” (50/27)

“Ötede başıma aylarıyla, yıldızlarıyla koca bir kâinat *yıkılmıştı*.” (51/17)

“Cenaze alayı ağır ağır yoluna *devam etti*.” (112/15)

3.4.2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle “İçinde tek bir temel hükümle, yeteri kadar yardımcı hüküm bulunan cümlelere” denir (Çatıkkaş, 2001: 221). Bir asıl cümle ile onun anlamını tamamlayan yardımcı cümle ya da cümlelerden oluşan cümleler, yapısına göre birleşik cümle olarak adlandırılır. Yüklem türüne bakılmaksızın bir ana yargı ile ona bağlı yan yargılardan oluşan birleşik cümle yapısında yan yargılar, ki bağlacı ve şart ekiyle ana cümleye bağlanabileceği gibi alıntı cümleler de bağlanabilir. Birleşik cümleler özellikleri bakımından şöyle sıralanabilir:

3.4.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

Yan yargı ya da yargıların -sA şart eki ile ana yargıya bağlandığı birleşik cümle çeşididir. Ana yargıya bağlı olan şartlı yan cümleler zaman, şart, benzetme ve sebep gibi anlamlar ile asıl cümleyi tamamlar.

Eserden alınan şartlı birleşik cümle örnekleri şunlardır:

“*Emir buyursanız* bir miktar jandarma *gönderirim*.” (82/17)

“Vicdanınız ve zekânınız neyi *emrediyorsa* öyle hareket *buyurursunuz*.” (126/11)

“Bununla beraber Deli Necip ondan ne kadar *nefret ederse*, o, mühendisi o kadar *sever görünürdü*.” (134/26)

“Fen ne *diyorsa* onu *söyleyeceğim*.” (136/12)

“*Kendine güveniyorsan girersin*.” (45/5)

3.4.2.2.İç İçe Birleşik Cümle

Ana cümlelerin bir ögesi konumunda olan bir alıntı cümle barındıran birleşik cümle çeşididir. Alıntı konumundaki cümle diğer ana cümlelerin içerisinde yer aldığından bu tür cümleler için girişik birleşik cümle tabiri de kullanılmaktadır. İç içe birleşik cümlelerde alıntı cümleler tırnak işareti içerisinde verilebileceği gibi sonuna virgül konularak da belirtilebilir:

Yeşil Gece adlı eserdeki bazı cümlelerde de iç içe birleşik cümle türünün örneklerine rastlanmaktadır. Bu cümle örnekleri şöyle sıralanabilir:

“*Daha dünya kadar vakit var,/diyordu.*” (15/3)

“*Kim olduğumu, nereye tayin edildiğimi biliyor musunuz ki gideceğim yerin iyi olduğunu temin buyuruyorsunuz? diye sordu.*” (10/28)

“*O, yüreğime dert oluyor,/demişti.*” (29/26)

“*İstersen bir kere talihini tecrübe et,/dedi.*” (45/6)

“Hele Yahudi ve Hristiyan doktorlar: “*Bize böyle şeyler sormayınız, dininize ait işlere karışmayız,*” diye cevap verdiler.” (140/18)

“Bakın bu suali hoca arkadaşlarımızdan birine sorsaydım tereddüt etmeden, “*Elbette Müslümanlarla beraber olurum,/’ diyecekti.*” (106/10)

“Başkaları gibi “*Cahil kadın... akli ermiyor’/ demeyin.*” (118/4)

3.4.2.3.ki’li Birleşik Cümle

Bir temel cümleye ki nispet zamiri (Korkmaz, 2017: 177) ile bağlanan yan cümleden oluşan birleşik cümle çeşididir. Kurallı cümlelerde ana yargı sonda bulunurken yan yargı ise daha önce kullanılır. Bu türdeki yan yargının sayısı birden fazla olabilir.

İncelenen eserde geçen ki’li birleşik cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

“*Öyle insanlar var ki,/zaruri olarak pek üstünkörü bir tahsil görecekler.*” (49/1)

“Bu sahne öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle *oyunuyordu ki/Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu.*” (24/17)

“Bununla beraber *zan buyurmuyunuz ki/bunu azledilmekten korktuğum için söylüyorum.*” (127/18)

“Fakat öyle *ümit ediyorum ki/arz ettiğim şeyleri tasdik buyuracaksınız.*” (142/32)

“Hem Allah *şahittir ki,/ben Bedri’yi zorla da hıfza başlatmıyorum.*” (119/2)

3.4.3.Sıralı Cümle

Tek başına anlam bütünlüğü olan birden fazla ana cümlelerin arka arkaya sıralanmasına dayalı cümle yapısına sıralı cümle denir. Sıralı cümle yapısında temel husus arka arkaya sıralanan cümlelerin ana cümlelerden oluşmasıdır. Bu cümleler birbirine virgül, noktalı virgül ya da bağlama edatları ile bağlanır. Birbirine denk anlam ilgisine sahip bu cümleler arasında öge ortaklığına sahip olanlar yer alabileceği gibi herhangi bir ögesi ortak olmayan cümleler de bulunabilir.

Sıralı cümleler; ortak öge bulundurma durumlarına göre bağımlı sıralı, bağımsız sıralı ve karma sıralı olmak üzere üç başlık altında incelenebilir:

3.4.3.1.Bağımlı Sıralı Cümle

Virgül, noktalı virgül veya bağlama edatları ile birbirine bağlanmış ana cümleler arasında bir veya birden fazla öge ortaklığı olan cümlelere bağımlı sıralı cümle denir. Bu tür cümleler “Tek başına yargı bildiren ve bir anlam bütünlüğü içinde yan yana sıralanan, iki veya

daha fazla cümlelerin oluşturduğu cümleler topluluğu.” (Korkmaz, 2017: 213) şeklinde tanımlanmaktadır.

İncelenen eserdeki şu cümleler öge ortaklığı olan bağımlı sıralı cümle örnekleri olarak kullanılmıştır:

“Birçok defalar Şahin./bu rüyalarından uyandığı zaman/ortalığı kararmış./ kendini Fettah Efendi ile yalnız kalmış bulurdu. (21/1) (özne, zarf tümleci, yüklem ortak)

“(Sen) Gel/arkadaş, otur bakalım şöyle.” (12/28) (özne ortak)

“Cabir Bey, yine kürk yakalı avcı elbisesini giyinmiş, çizmelerini çekmiş, eline kamçısını almıştı.” (81/14) (özne ortak)

“Medrese tahsili gerçi ondaki itikadı söndürmüştü, gaye-i hayali yıkmıştı.” (42/20) (özne ortak)

“(O) Bir hafta evvel emrini, üç gün evvel harcırahını almıştı.” (14/22) (özne ve yüklem ortak)

3.4.3.2.Bağımsız Sıralı Cümle

Virgül, noktalı virgül veya bağlama edatları ile birbirine bağlanan fakat aralarında herhangi bir öge ortaklığı olmayan ana cümlelerden oluşan cümle çeşididir. Bağımsız sıralı cümle “Mana bakımından birbirine bağlı olduğu halde özneleri, tümleçleri, yüklemeleri ayrı olan cümleler.” şeklinde tanımlanmaktadır (Gülensoy, 2000: 439).

Aşağıda eserden alınan bağımsız sıralı cümle örneklerine yer verilmiştir:

“Yeni belediye reisinin ziyafeti, bir saltanatlı yemekle başladı;/sonra da karşiki camide bir mevlit okundu.” (56/1)

“Anası ölmüş,/memlekette dikili ağacı kalmamıştı.” (42/16)

“İçlerindeki ufunet bütün dehşetiyle oralarda patlak verir,/durmadan kokup akarak işleyen yaralar çibanlarla kendini gösterirdi.” (52/29)

“Bu nutuktan sonra ziyafet bitti,/davetliler yatsı ezanından sonra karşı camide okunacak mevlitte tekrar toplanmak üzere muvakkaten dağıldı.” (64/9)

“Kalbi sık sık çarpıyor,/kulaklarında kâh mevlidin başka bir dünyadan geliyor gibi uzak ve müessir ahengi, kâh Cabir Bey’in kuvvetli sesi titriyordu.” (64/15)

“Bugün damının bir tarafını aktarıyorlar,/yarın öbür tarafı akmaya başlıyordu.” (71/12)

“Bütün mahalleli, ihtiyar imama yardım etmiş,/kimi çocuğa yeni elbiseler yapmış,/ kimi davetliler için mükellef yemekler hazırlamıştı.” (109/29)

3.4.2.4.3.Karma Sıralı Cümle

Bağımsız sıralı ve bağımlı sıralı cümlelerin bir arada kullanıldığı cümle çeşidi, karma sıralı cümle olarak adlandırılmaktadır. Karma sıralı birleşik cümlelerde bir bağımsız cümle ile en az iki bağımlı cümle birlikte kullanılır.

Karma sıralı birleşik cümlelerin Yeşil Gece romanında geçen örnekleri şunlardır:

“Fırtınalı gecelerde mütemadiyen çatırdar,/sallanır,/dört bir tarafından rüzgâr işlerdi.” (68/21) (1. ve 2.cümle bağımlı, 3.cümle bağımsız)

“Ancak, ne çare ki mebadleri bozuktur,/düşün/bak Rasim.” (107/22) (1. cümle bağımsız, 2. ve 3.cümle bağımlı)

“Fakat küçük hafız, bir türlü kendine gelemiyor,/ara sıra öksürüyor,/kan devam ediyordu.” (110/21) (1. ve 2.cümle bağımlı, 3.cümle bağımsız)

“Resai Molla, birkaç gün evvel Sarıova mezarlığını ziyarete gitmiş,/mezarlığı pek fena bir halde görmüş,/duvarlar yer yer yıkılmış.” (142/1) (1. ve 2.cümle bağımlı, 3.cümle bağımsız)

“Şimdi yumurtalar, domatesler kâfi gelmiyor,/ahali ona tükürmek ve tokat atmak için birbirini eziyor,/birbirinin üstünden atlıyordu.” (173/19) (1.cümle bağımsız, 2. ve 3.cümle bağımlı)

“Sesi kısıktı,/dolu dolu öksürüyor,/başındaki sersemliği gidermek ister gibi elindeki kalın sigara ağızlığıyla hafif hafif alnına, kaşlarının ortasına vuruyordu.” (177/2) (1.cümle bağımsız, 2. ve 3. Cümle bağımlı)

“Aksi halde taşı tarağı toplar,/Sarıova’dan çekip giderim;/bu da beni müteessir etmez.” (192/19) (1. ve 2. cümle bağımlı, 3.cümle bağımsız)

4. Sonuç

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önemli kalemlerinden olan Reşat Nuri Güntekin’in Yeşil Gece adlı romanı söz dizimi bakımından incelenmiş, bu bağlamda romandaki 4517 cümle incelenmiş, inceleme sonucunda bağılı olarak eserde geçen cümle ögeleri ve cümle türlerine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Eserde ana ögeler olan yüklem ve özne, yardımcı cümle ögeleri olarak kabul edilen nesne ve tümleş örneklerine yer verilmiştir. Cümlelerde durağan, etken, edilgen ve bilinmez özne kullanımına rastlanmıştır, yazarın örtülü özne kullanmadığı görülmüştür. Belirtili ve belirtisiz nesnelerin yer aldığı cümleler kullanılmış, bir cümlede tür bakımından farklı nesne örnekleri tespit edilmiştir. Cümlelerin ögelerinden tümleş ise zarf tümleşci ve dolaylı tümleş olmak üzere iki farklı türde kullanıma girmiştir. Cümlelerin ögelerinin kullanımına genel olarak bakıldığında ortak öge kullanımının yaygın olduğu, ögelerin açıklayıcılarıyla birlikte verildiği, bir cümlede aynı öge türünden örneklerin yer aldığı görülmüştür.

Eserde cümleler; anlamına, yapısına, yüklemine türüne ve yerine göre incelenmiş her gruptan cümle çeşidine uygun örnek kullanıldığı belirlenmiştir. Yüklemine göre cümlelerde isim ve fiil cümlesi örneklerine yer verilmiş, en fazla fiil cümlesi kullanıldığı görülmüştür. Yüklemine yeri bakımından kurallı, kuralsız ve eksilteli cümle örnekleri kullanılmıştır. Bu grupta en çok kullanılan cümle türü kurallı cümledir. Yüklem başta ve ortada bulunduğu kuralsız cümlelerin yanında yüklemi olmayan eksilteli cümle örneklerine de rastlanmıştır. Yeşil Gece romanındaki cümleler anlam bakımından olumlu, olumsuz, soru ve ünlem cümlesi özelliği taşımaktadır. Soru cümlelerinde anlamın soru eki, soru kelimeleri, vurgu ve tonlamayla sağlandığı belirlenmiştir. Anlam itibarıyla en çok olumlu cümleye en az da ünlem cümlesine ait örneklerin olduğu görülmüştür. Eserde yapısına göre basit, birleşik ve sıralı cümle örnekleri bulunmaktadır. Birleşik cümlelerin şartlı, iç içe ve ki’li türlerinin örnekleri verilmiş, sıralı cümlelerde ise öge ortaklığı olan bağımlı sıralı ve öge ortaklığı bulunmayan bağımsız sıralı cümlelere rastlanmıştır. Ayrıca bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümlelerin birlikte kullanıldığı karma sıralı cümle örneklerine de yer verilmiştir.

Romanda yapısı bakımından en çok basit ve birleşik cümle türü kullanılmıştır. Bu cümle türlerinin çok kullanılması yazarın, olay anlatımını öncelikle ve okur üzerinde etki bırakmak istemesinin bir göstergesidir. Yüklemine türüne göre fiil cümlelerinin kullanım fazlalığı da bu isteği desteklemektedir.

Cümle türleri, yazarın dili kullanım şekli ve üslubunu belirlemede ön planda olduğu için cümle türleriyle ilgili sayısal sonuçlara da ulaşılmıştır. İncelenen cümlelerden elde edilen sayısal sonuçlar ve bu sayısal sonuçların grafiğe dökülmüş şekilleri şöyle verilebilir:

Yüklemine Türüne Göre Cümleler:

Fiil cümlesi: 3632

İsim cümlesi 820

Yükleminin Yerine Göre Cümleler

Kurallı cümle: 4502

Kuralsız cümle: 152

Eksilteli cümle: 65

Anlamına Göre Cümleler

Olumlu cümle: 3720

Olumsuz cümle: 512

Soru cümlesi: 208

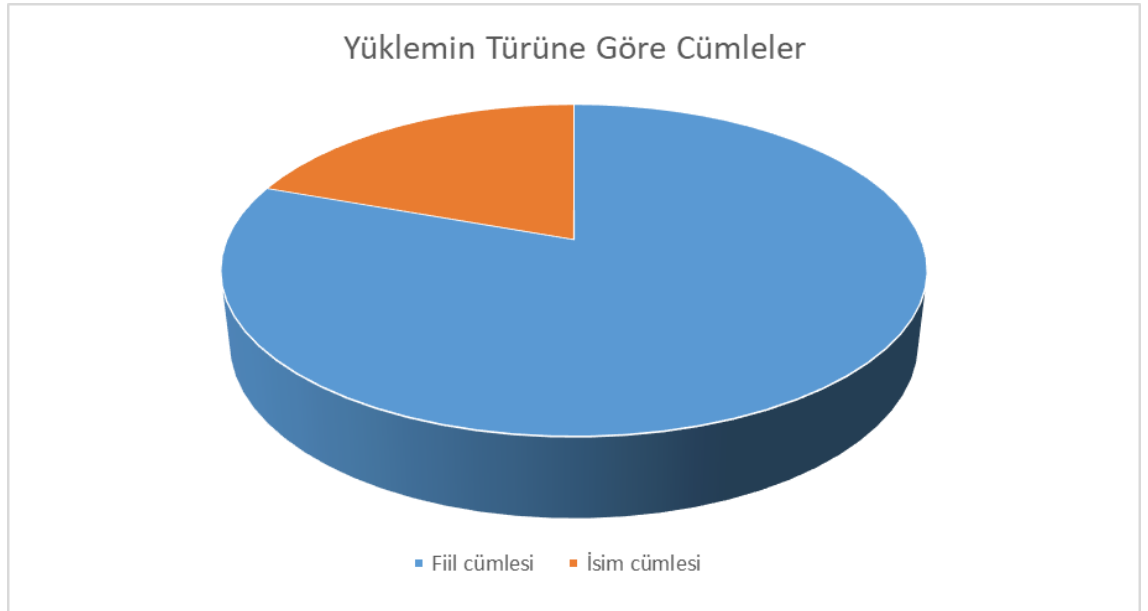
Ünlem cümlesi: 18

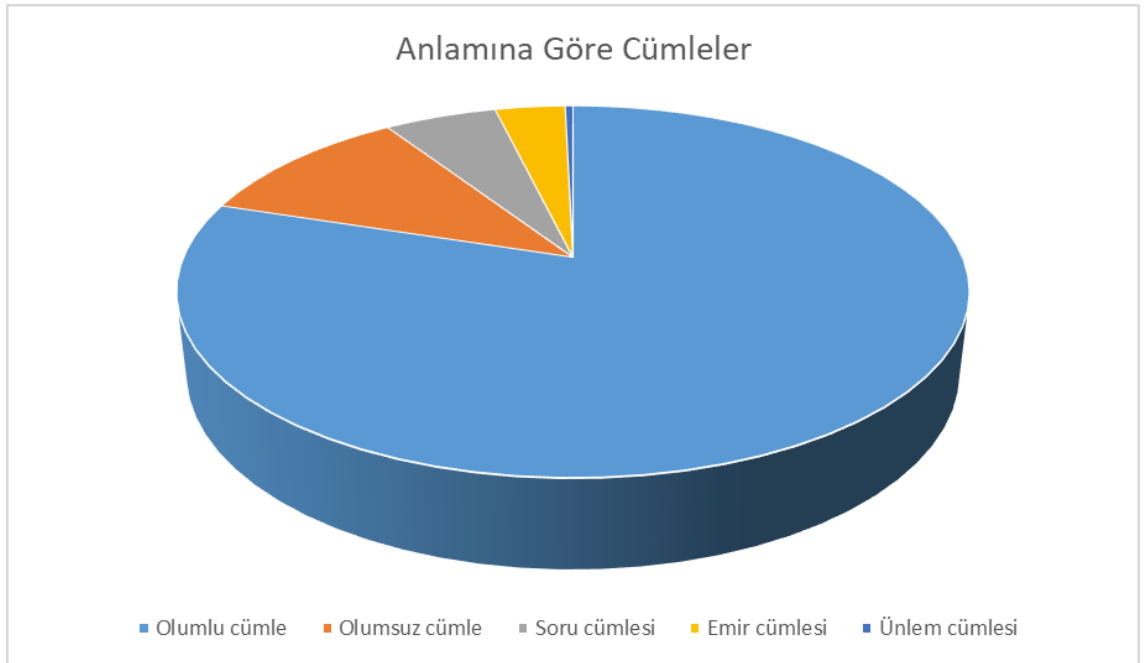
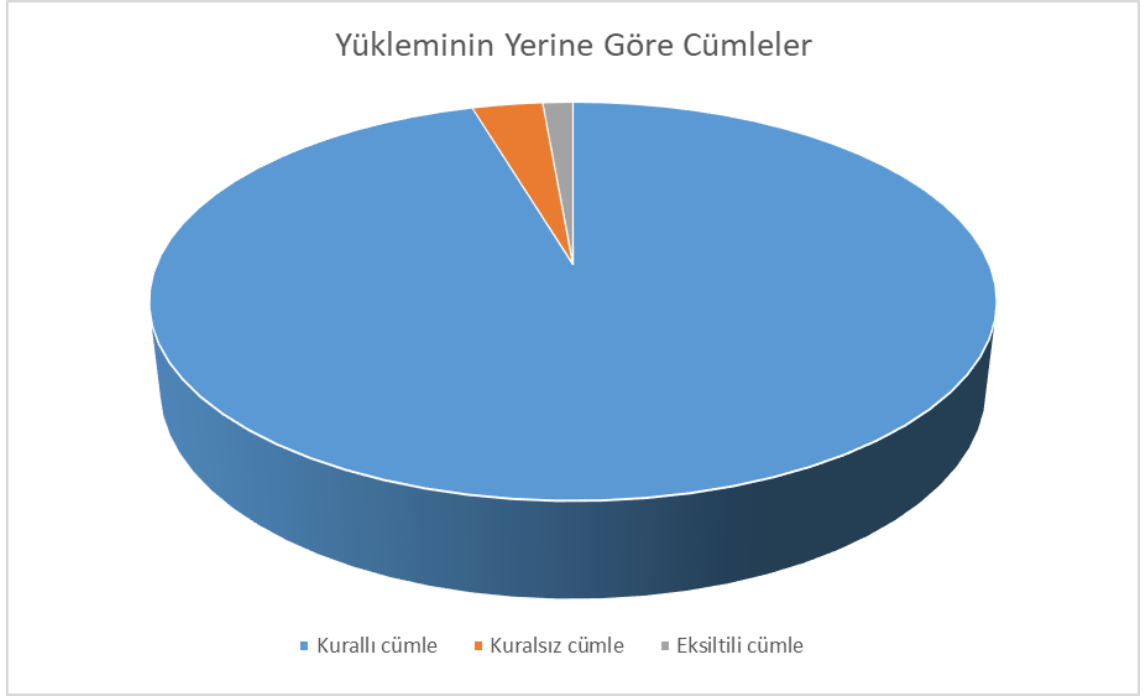
Yapısına Göre Cümleler

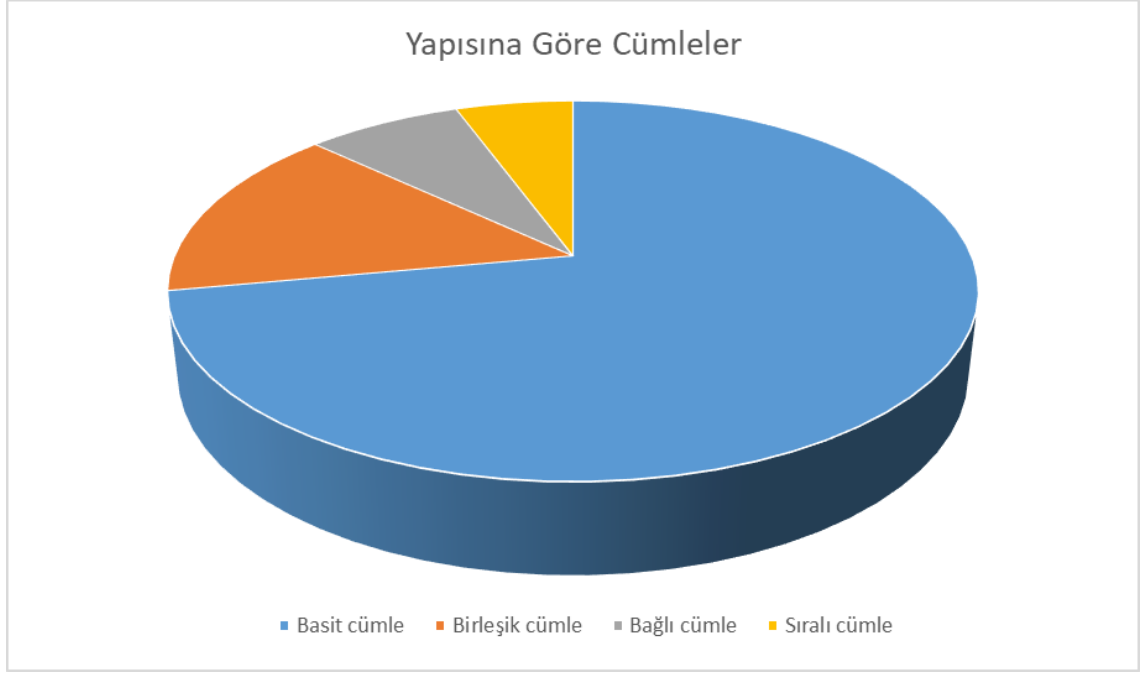
Basit cümle: 3401

Birleşik cümle: 787

Sıralı cümle: 264

Kaynaklar

Altun, M. (2022). *Türkçede Söz Dizimi Çözümlenmeleri, Türk Romanından Örneklerle*. Ankara: Pegem Akademi.

Atabay, N., Özel, S., Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Ay, Ö. (2024). *Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi*. (Ed. Erdoğan Boz). Ankara: Gazi Kitabevi.

Boz, E. (2013). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Çatıkkaş, A. (2001). *Örneklili ve Uygulamalı Türk Dili Kılavuzu*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Demir, N. (2019). *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Demir, N., Yılmaz, E. (2005). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/ Yayın/ Tanıtım.

Gencan, T.N. (1992). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.

Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Güntekin, R. N. (2009). *Yeşil Gece*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Hirik, S. (2021). *Söz Dizimi Kuramları Bağlamında Türkçede Baş Unsur*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, G. (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2009). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, Erek Matbaası.

Kıran, Z., Kıran E. A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özkan, M., Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi.

Öznlü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual.

Sarıca, B. (2015). *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Turan, T. (2024). *Yazınsal Biçembilim ve Türk Edebiyatı Okumaları*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Türkçe Sözlük (2023). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ulaş, A. H. (2003). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Aktif Yayınevi.

Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim; Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2021). *Uygulamalı Metin Bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.